

Література

Вежицкая А. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия / А. Вежицкая // Язык. Культура. Познание. – М., 1997. – С. 231-290. Порожнюк А. Червона барва в мовній палітрі / А. Порожнюк // Урок української. № 1. – 2000. – С. 28-29. Толкієн Дж. Р. Р. Володар Перснів. В 3-х книгах / Пер. з англ. А. В. Немірової. – 2003. – Харків: Фоліо. Толкієн Дж. Р. Р. Властелин колец. В 3-х книгах / Пер. с англ. А.А. Грузберга. – 2001, 2002. Шакирова В. Система цветообозначения в современном английском языке – параметры классификации http://conf.stavsu.ru/YOUTH_SCI/SEC7/shakirova.htm A Concise Etymological Dictionary of the English Language 1963, – 684 p. Adelson R. "Hues and views: A cross-cultural study reveals how language shapes color perception" <http://www.apa.org/monitor/feb05/hues.html> J. R. R. Tolkien. The Lord of the Rings. Trilogy. 1937-1949.

УДК: 811.113.3:81'22

КОЗЛОВА Т. О.

(Запорізький національний університет)

ОБРАЗНА ТА ДІАГРАМАТИЧНА ІКОНІЧНІСТЬ ЗВУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ: ДАВНЬОІСЛАНДСЬКІ ФОНЕСТЕМИ GN-, KN-, HN-

У статті аналізуються фонетичні та семантичні зв'язки, релевантні для давньоісландських двоконсонантних сполучень *gn-*, *kn-*, *hn-* в анлауті. З'ясовується роль фонестем у різних типах імігитивної репрезентації - образній та діаграматичній.

Ключові слова: давньоісландська мова, діаграматична іконічність, образна іконічність, фонестема.

Козлова Т. О. Образная и диаграмматическая иконичность звуковой организации языка: древнеисландские фонестемы *gn-*, *kn-*, *hn-*. В статье представлен анализ фонетических и семантических связей, релевантных для древнеисландских двоконсонантных сочетаний *gn-*, *kn-*, *hn-* в анлауте. Выясняется роль фонестем в различных видах имитативной репрезентации - образной и диаграмматической.

Ключевые слова: диаграмматическая иконичность, древнеисландский язык, образная иконичность, фонестема.

Kozlova T. O. Imagic and Diagrammatic Iconicity in the Sound Shape of Language: Old Icelandic *gn-*, *kn-*, *hn-* phonesthemes. The purpose of this article is to ascertain phonetic and semantic correlations for the anlaut phonesthemes (*gn-*, *kn-*, *hn-*) in Old Icelandic, discover their mimetic character and application in imagic and diagrammatic iconicity.

Key words: diagrammatic iconicity, imagic iconicity, Old Icelandic, phonaestheme.

1. Вступні зауваження. Питання співвідношення форми та змісту в мові сягають часів античності [Платон 1996, с. 40-64] й інтенсивно досліджуються сьогодні в семіотиці. У лінгвістиці вони пов'язуються з поняттям іконічності [Jakobson 1971; Givón 1985 та інші], до якого привернули увагу Ч. С. Пірс [Пірс 2000, с. 58-69 тощо] та Ч. У. Морріс [Морріс 1982].

Традиційно іконічність розуміють як властивість мовного знака, що виявляється в наявності матеріальної (звукової, зображальної) або структурної подібності між планом вираження та планом змісту. Проте в сучасних дослідженнях [Fischer 2001; Guypere 2008; Nänny 1999; Nöth 1995 та інші] спостерігається зміщення центру уваги науковців з відношень між референтом та його знаком на відношення між самими знаками як складовими єдиної системи.

З розвитком когнітивної лінгвістики проблема іконічності набуває актуальності, але співвідношення між формою та змістом висвітлюється в іншому ракурсі, виходячи з того, що "мовні структури відображують світ не таким, яким він є, а так, як його осягає людина в процесі пізнання" [Tabakowska 1999, р. 410]: "Мовна структура імітує не історичну (або об'єктивну, екстеріорну) реальність, а суб'єктивну точку зору на цю реальність, суб'єктивне сприйняття, або, швидше, концептуалізацію реальності, ментальну структуру, яка співвідноситься з зовнішньою реальністю, а не просто імітує або знімає копію з неї" [Johl 2010, р. 5].

Розрізняють два типи іконічності – образну (вертикальну) та діаграматичну (горизонтальну / синтагматичну / структурну). При образній іконічності існує "прямий", з відношенням один до одного ("one to one" [Nänny 1999, с. xxii]), зв'язок між *SIGNANS* (*signifier*, *sign vehicle*) та *SIGNATUM* (*signified*, *denotatum*). Яскравим прикладом образної іконічності може бути звуконаслідування: форма мовної одиниці (морфологічно неструктурована) є імітацією звука, що утворюється: *SIGNANS* д.ісл. *gnauda* ↔ схожість між звуком (звучанням) та формою знака ↔ *SIGNATUM* "шерех; дзенькіт" (також а. *hiss* "шипіння, свист", *sizzle* "шипіння, сичання", фр. *cucu* "кування (зозулі)" тощо). При діаграматичній іконічності, яка позбавлена (вертикального) прямого зв'язку між *signans* та *signatum*, наявна горизонтальна подібність на двох рівнях – *signans* та *signatum*. Прозорим прикладом діаграматичної іконічності є подібність

між реальним порядком подій та синтаксичною організацією мовного виразу (лат. *veni, vidi, vici*; а. *hide-and-seek* “(гра в) хованки”; а. *eye it; try it, buy it* “дивись, пробуй, купи”; *now and then* “час від часу; іноді” [Radden 2007, p. 53]).

У межах образної іконічності, яка ґрунтується на перцепційних можливостях людини, розрізняють первинну і вторинну (синестетичну) іконічність, а також акустичну (ономатопея), візуальну (звукосимволізм, наприклад, ‘світлі’, ‘темні’ голосні [Nöth 1995, p.125-126], розподіл яких на кольоровій шкалі є індивідуальним, хоча /o/ для більшості синестетиків – біла) й тактильну іконічність [Gahl 2005, p. 87; Sonesson 2008, p. 55]. Діаграматична іконічність охоплює структурну (ізоморфізм) та семантичну (метафора) [Nänny 1999, p. xxii].

Хоча імплікативність плану вираження та плану змісту виявляється на різних рівнях мовної структури, вважають, що найбільшій актуалізації принципи іконічності зазнають на граматичному рівні [Radden 2007, p. 53]. Принципами діаграматичної іконічності, що базуються на когнітивній операції між двома структурами, взаємному або одnobічному переносі знань з однієї структури на іншу, є такі:

- іконічний принцип *НАБЛИЖЕНОСТІ / ВІДДАЛЕНОСТІ (PROXIMITY / DISTANCE)* - чим сильніший зв'язок між концептуальними одиницями, тим меншою є відстань між ними в мовній структурі, до якої вони інтегровані, наприклад, синтаксична дистантність віддзеркалює концептуальну дистантність між концептуальними одиницями;

- іконічний принцип *ЛІНІЙНОГО ПОРЯДКУ СЛІДУВАННЯ (LINEAR SEQUENCES* або *SEQUENTIAL ORDERING / ORDER)* – хронології подій у позамовній реальності відповідає порядок слідування компонентів мовної структури, наприклад, послідовність подій у часі може відповідати порядку розташування частин складного речення;

- перцепційний принцип *ФІГУРИ ТА ФОНУ (FIGURE AND GROUND)* діє при співвідношенні двох або більше одиниць / ситуацій різного ступеню виділеності, при цьому більш виділена одиниця / ситуація становитиме фігуру, а менш виділена – фон, наприклад, суб'єкт дії виявляється фігурою на фоні об'єкта дії, концептуальне ядро (предикативний центр, підмет і присудок) виступають як фігура на фоні часу, місця дії тощо.

Отже, навіть при образній іконічності *signans* та *signatum* виявляються ментальними репрезентаціями – фонетичної (звукової) форми та ‘ідеї’ (скажімо, пташиного крику), яку ця форма втілює. Діаграматична іконічність (і структурна, і семантична) ґрунтується на усвідомленні зв'язку між двома концептами, що призводить до використання одного і того ж слова, форми або структури.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі двоконсонантних анлаутних фонестем у різних видах імітативної репрезентації – образній та діаграматичній, визначенні чинників, що впливають на ступінь вмотивованості, збереження та втрату іконічності одиниць у процесі розвитку мови.

Об'єкт дослідження: фонестеми *gn-, kn-, hn-* на початку слова в давньоісландській мові.

Предмет: фонетико-семантичні зв'язки в межах мікросистеми одиниць з *gn-, kn-, hn-* в анлауті.

Матеріал: лексичні одиниці в давньоісландській мові, фонетична структура яких містить двоконсонантні сполучення *gn-, kn-, hn-* на початку слова (загалом – 262).

Методологія роботи спирається на основні принципи фоносемантики (С. В. Воронін; В. І. Кушнерик, А. Б. Михальов, В. В. Левицький), теорії когнітивної та культурної еволюції (D. Bickerton, C. Power, J. Watts, L. A. White), квантового розподілення інформації в одиницях мови (Р. Г. Піотровський) [див. докл. Козлова 2011].

Процедура аналізу охоплює таке.

1. У виборі анлаутних фонестем для аналізу ми спираємося на принцип квантового розподілення інформації в одиницях мови, згідно якого:

- на початок слова припадає більше енергії мовців, тому для сприйняття звучання та смислу слова його початок є важливішим;

- в індоєвропейських мовах максимум інформації припадає на перший компонент морфеми, а мінімум – на останній;
- оскільки ініціаль – це сильна позиція для фонему, то в корені інформаційний максимум бере на себе ініціальна фонема.

2. При вивченні фонетично-семантичних кореляцій доцільно спиратися на фонематичні особливості одиниць, їх сигніфікативну (смыслорозрізнявальну) функцію. Такими є консонантні протиставлення за акустичною та артикуляційною ознаками (місцем і способом творення). До зіставлення залучалися фонестеми, що утворюють пари та (а) розрізняються за акустичною, але збігаються за артикуляційною ознакою; (б) збігаються за акустичною, але відрізняються за артикуляційною ознакою.

До складу консонантного сполучення *gn-* входить задньоязиковий елемент *g-*, який в давньоісландській мові виявлявся різними відтінками однієї фонему в залежності від позиції в слові і міг виступати як зімкнений в ініціальній позиції, після носового та при подвоєнні або як щілинний тільки в інших позиціях.

Оскільки аналізуються одиниці з *g-* на початковій ділянці структури, де домінують ознаки ‘дзвінкість’ та ‘зімкненість’, для порівняльного аналізу було відібрано парні фонестеми з контрастними ознаками ‘глухість’ та ‘щілинність’. Отже, перевагу було надано порівнянню фонестем з початковими компонентами, протиставленими за:

- акустичною ознакою – дзвінкий /*gn-*/ || глухий /*kn-*/, /*hn-*/;
- за артикуляційною ознакою ‘місце творення’ - задньоязиковий /*gn-*/, /*kn-*/|| фарингальний /*hn-*/;
- за артикуляційною ознакою ‘спосіб творення’ - зімкнений /*gn-*/, /*kn-*/ || щілинний /*hn-*/ (Рисунок 1).

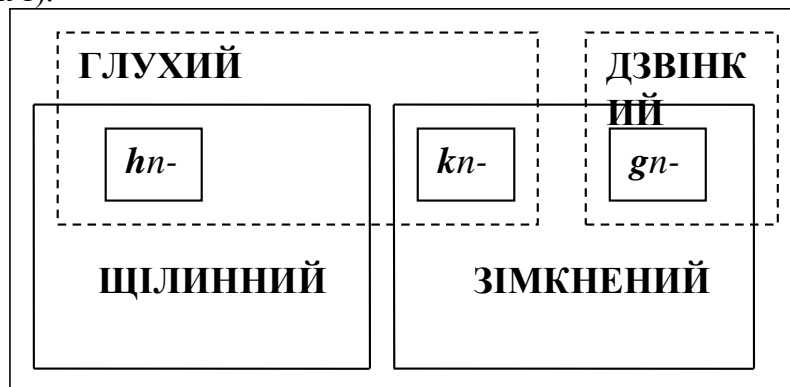

Рисунок 1. Парні фонетичні сполучення в давньоісландській мові.

3. З метою з'ясування того, з яким комплексом значень співвідносяться анлаутні консонантні сполучення *gn-*, *kn-*, *hn-* в давньоісландській мові, методом суцільної вибірки із словника [CVIED 2003] було означено групу лексем, що містять *gn-*, *kn-*, *hn-* в ініціалі кореня: *gn-* (62 одиниці [CVIED 2003, р. 206 -207]), *kn-* (68 лексем [CVIED 2003, р. 345-347]), *hn-* (132 лексеми [CVIED 2003, р. 275-277]).

4. Методом компонентного аналізу було проведено семантичну категоризацію всіх відібраних лексем на основі тих формальних та змістових одиниць, які представлено в словнику [CVIED 2003]. Отримані дані про функціональні значення фонестем (тобто значення, з якими вони пов'язані в мові) було систематизовано з метою об'єднання семантично східних одиниць у більші семантичні блоки - семантичні підкласи та класи. Слід визнати, що ця процедура значно знижує рівень формалізації, тому для зменшення суб'єктивності в розподілі одиниць за семантичними класами, ми намагалися, на скільки це було можливо, враховувати досвід попереднього етимологічного аналізу [ЛЭСГЯ-1 2010]), спостереження за семантичною поведінкою одиниць в діахронії (семантичні закони [ЛЭСГЯ-1 2010, с. 23-40; ЛЭСГЯ-2 2010, с. 335-342]) й дотримуватися принципів категоризації, розроблених В. В. Левицьким [Левицкий 2008, с. 16-69], враховуючи при необхідності семантичну сумісність та несумісність значень.

5. Було зіставлено семантичні класи, з якими корелюють фонестеми, що надало змогу встановити міжгрупові фонетико-семантичні зв'язки.

6. На основі отриманих даних було з'ясовано можливості давньоісландських фонестем *gn-*, *kn-*, *hn-* виступати в якості імітативних кодуєчих засобів, узагальнено засоби збереження іконічності мовних знаків у процесі розвитку мови.

2. Образна іконічність фонестем. 2.1. *Внутрішньогрупові фонетичні та семантичні зв'язки.* 2.1.1. *Фонестема gn-*. Аналіз та систематизація лексичних значень одиниць, які містять сполучення *gn-* в анлауті, показали, що сполучення *gn-* корелює з певним набором функціональних значень:

ЗВУК (УРИВЧАСТИЙ або ПОВТОРЮВАНИЙ, ПРИГЛУШЕНИЙ або ГУЧНИЙ)

- брязкіт, гул – *gnat* “брязкіт (зброї)” (пор. а. *gnat* “гнус, такий, що гудить, дзижчить крилами”), *gnata* “ударяти з гуркотом, стукати”;

- шелест, шурхіт – *gnaud* “шурхіт, шелестіння, *gnauda* “шерех, дзенькіт”, *gnella*, *gnall*, *gnullu* “гудіти; ревіти; кричати”;

- буркотіння, гуркотіння - *gnudja*, *gnuddi* “бурмотати, глухо говорити; ремствувати, гуркотіти, гриміти” (*en þó gnuddi þetta mest á Sturlu* ‘вони скаржилися найбільше на Струлу’);

- виття, ревіння - *gnöllra*, *nöllra* “вити, завивати, нестямно ревіти”, *gnöllran* “ревіння, виття”, *gnýja* “звучати (про вітер та море)” (< *gnúa* “терти, розтирати, натирати” за асоціацією зі скрипучим, різким, дратівливим звуком струмка, що тече по гальці, або прибою на березі тощо), *gný-mikit* “штормовий, вітряний”;

РОСТИ

- виступ, перед - *gnæfa* “видаватися, виступати”, *gnapa* “видаватися вперед” (*snapa ok gnapa* “образитися й нахилити голову”), *gnípa* “вершина”, *gnúfa* (*gnúpa*) “нахилитися, сутулитися”, *gnúfa* “такий, що нахилиється, опускається”;

- здійматися, звиватися, швидко підніматися, швидко рухатися - *gnúpa*, *gnúfa* ‘прізвисько’ (< *gnúfa* “такий, що нахилиється, опускається”), *Gná* “Гна; часто (поет.) жінка”, *Gnód* “корабель” (див. пояснення нижче);

- велика кількість, безліч - *gnóg-liga* “у великій кількості”, *gnit* “гнида” (‘те, що виявляється у великій кількості’), *gnóg-leikr* “велика кількість, безліч”, *gnóg-ligr*, ісл. *nóg-ligr* “рясний; більш, ніж достатній”, *gnægt* “велика кількість, безліч”;

- збагачення - *gnægja* “наділяти, обдаровувати; присуджувати, надавати” (*hve hann yrþjóð auði gnegir* ‘як він надає людям блаженство’; *gnægðr at fjárafli* ‘той, якому подарували багатство’);

РУХ (УРИВЧАСТИЙ, ПОВТОРЮВАНИЙ)

- тертя, натирання – *gnúa* “терти, розтирати, натирати”, *gníða* “терти, натирати”;

- гризіння - *gnaga* “гризти”.

Фонетична структура цих одиниць організована так, аби зберегти й підсилити звукообразальний характер та прозорість їхньої внутрішньої форми, а також збільшити експресивність давньоісландського слова за рахунок маніпуляції кількісним співвідношенням складників у наголошеному складі:

короткий голосний + гемінати в термінальній частині складу (експлікація ‘тривалості, розкотистості, повторюваності’)

- [{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий + Vкороткий + Сдовгий дзвінкий або дрижачий сонант} + {‘нестримний’} + {‘різкий’} + {‘розкотистий’} + {‘звук’}]

gnadda “рокотати”, *gnarr* (поет.) “море” (‘таке, що рокоче’), *gnegg* “іржання”, *gneggja* “іржати”;

- [{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий (*gn-*) + Vкороткий + Сдовгий дрижачий сонант} + {‘тривале стримування’} + {‘плутанина’}]

gnerr (с.а. *gnarr*) “вузол, випуклість” (зокрема, в метафоричному використанні *stóð við þann gnerr nokkra daga* ‘зупинився на тому *gnerr*’, тобто ‘це тривало декілька днів’, ‘довго’);

- [{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий + Vкороткий + Сдовгий щільний або передньоязиковий боковий сонант} + {‘тремтіння’}]

gnissa “гоблін, страхопуд”, *gnolla* “тремтіти, дрижати”;

довгий голосний + гемінати в термінальній частині складу (експлікація ‘поширеності, множинності’)

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий + Vдовгий + Сдовгий глухий зімкнений} + {‘поширеність’}]

gnótt (пор. д.а. *geniht*) “безліч, велика кількість” (*aura gnótt* “велика кількість грошей”, *en svá mikil gnótt at sólunni um sumarit* “так багато сонця влітку”, *gnóttu-brunnr* “джерело багатства”, *gnóttu-maðr* “багач”);

звукотображальні консонантні сполучення (фонестеми) в термінальній частині складу (експлікація ‘різкості, уривчастості’)

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий} + {-V-} +

{Сглухий передньоязиковий щлинний + Сглухий передньоязиковий зімкнений} + {‘щось коротке, уривчасте, як скрегіт, тріск, клацання’}]

gnastan “клацання (зубів)”, *gnaust, gnaustan* “брязкіт, дзвін”; *gnesta* (д.а. *gnæstan*) “тріск”; *gníst* “клацання”, *gnísta* “клацати зубами”, *gnístan* “клацання зубів”, *gnístingr* “скрип, скрипіння”, *gnístandi frost* “гострий, пронизуючий мороз”, *gnjōstr* “той, хто клацає зубами, один з козлів Тора (в Едді)”;

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий} + {-V-} +

{Сглухий передньоязиковий щлинний + Сглухий передньоязиковий зімкнений} + {‘щось коротке, уривчасте, як блиск, іскріння’}]

gneista (також с.в.н. *ganeiste*) “викидати іскри”, *gneisti* (також с.в.н. *ganeist*, дат. *gnist*, шв. *gnista*, д.в.н. *gneisto*) “іскра”, *gneista-flaug* “рясне випадання іскор”;

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий} + {-V-} +

{Сглухий передньоязиковий зімкнений + Сдрижачий сонант} + {‘різкий, гуркітливий’}]

gnötra “стукати, дзенькати”;

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий} + {-V-} +

{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий + Сдрижачий сонант} + {‘різкий, раптовий; що виявляється в значній кількості’}]

gnógr “достатній; рясний”, *gnæðingr* “порив вітру, шквал”, *gnægr* “багатолюдний”, *skauþi gnegr* “сповнений презирства, глузливий”;

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий (gn-)} + {-V-} +

{Сгубний глухий зімкнений або губно-зубний глухий щлинний + Сдрижачий сонант} + {‘глухий, уривчастий, вихлопний’}]

gneupr ‘такий, що видається, виступає; вигнутий вперед’, *gnúpr* “пік, гострий кінець, вершина” (у власних назвах - *Lóma-gnúpr, Rita-gnúpr / Rytagnúpr* ‘Скеля Чайок’, *Gnúpuskarð* ‘Ущелина Провалина’, *Lómagnúpsand* ‘Піски Гагарячої Гори’ [СИТ], *Gnúpar, Gnúpr* “назви ферм”), *gnæfr / gnæpr* “такий, що майорить високо (про прапор)” (пор. укр. *пурхати* (про птахів), *фуркати* “пролітати, утворюючи крилами характерні звуки” [ВТССУМ 2007, с. 1553]);

•[{Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий} + {-V-} + {Сглухий щлинний + Сдрижачий сонант} + {‘шерех, шелест’}]

gnjóðr “різновид насіння” (в Едді), *gnjóðr* “глухий рокіт хвиль”.

Отже, збільшення експресивності *gn*-лексем, інтенсифікація їх значення досягається за рахунок використання моделей, що містять подовжені голосні й приголосні, а також фонестеми, за допомогою яких встановлюється і підтримується зв’язок із значеннями ‘розкотистий’, ‘нестримний’, ‘різкий’, ‘тривалий’, ‘уривчастий’ тощо. Подвоєння (повторюваність) у звуковій оболонці для кодування змісту ‘інтенсивність’ пояснюється намаганням людини створювати знаки з прозорою внутрішньою формою, де ‘збільшення форми’ відповідає ‘збільшенню значення’, і фонетико-семантичні зв’язки базуються на невербалізованих враженнях мовців від власної артикуляції.

На окрему увагу заслуговують *gn*-номінації, що зустрічаються в поезії стародавніх ісландців: *gnap* (поет.) “високе місце; море, що здіймається”, (поет.) *gnap-salr* “зал, кімната”, *gnap-stóll* “стіл”, *gnap-turn* “вежа”; *Gná* “Гна; часто (поет.) жінка” [CVIED 2003, р. 206], *gný-fari* (поет.) “вітер (букв. ‘шалений, бурхливий мореплавець’)” [CVIED 2003, р. 207]; *gnarr* “море”

(букв. ‘той, хто гарчить, реве’) [CVIED 2003, р. 206], *Gnóð/ Gnoð* “корабель, міфічний корабель, подібний до грецького Арго” [CVIED 2003, р. 207] тощо.

Наприклад, д.ісл. *gnýr* “брязкіт, гуркіт вітру, хвиль, зброї тощо” зустрічається в поетичних творах у складі метафоричних композитів та зворотів, значення яких співвідносяться з ‘оглушливий, приголомшливий шум’: (поет.) *gnýr ok ótti* “брязкіт війни” (досл. ‘тривога й переляк’ (*Niðrstigningar saga/ The History of the Decent into Hell, F. III, 5*) [CVIED 2003, р. 207, 455].

Найменування д.ісл. *gnóð* “корабель” зустрічаємо в поезії скальдів, зокрема, у Сігвата Тордарсона (XI ст.) в драпі (Примітка 1) про паломництво датського короля Кнута Могутнього до Риму. В контексті виявляються семантичні зв’язки зі ‘швидким рухом’, ‘розкотистим звуком’ тощо:

*Lét of lönd lokit
liðs gramr saman
marbeðjum með
mörg nefbjörgum.*

Pars garðr fyr gnóð ‘відправитися якомога
gram hjölmunló швидше’
þorn heims þrimu ‘гуркіт грому’
þyndr of fyndri. (5. Knútsdrápa) [PSK 2004]

Богиня Гна (*Gná*) в скандинавській космології (*Rökkr / Сутінки*), де Всесвіт представлений у вигляді тіла людини, і кожній частині тіла відповідає знак зодіаку, співвідноситься з язиком (як вісниця богині Фрігг) і знаком Стрільця (їздить на бойовому коні Хофварпнірі - *Hófvarpnir*, букв. ‘метальник копит’ або ‘той, що викидає копита’). У скальдичному епосі “Молодша Едда” (Сноррова Едда) Гна є персоніфікацією свіжого вітру. В частині “Про богинь” (*Gylfaginning. 35. Frá ásynium*) розповідається про те, як Гна надзвичайно швидко пересувається по всіх дев’яти світах через воду і повітря, літає над морем та землею, спостерігаючи за тим, що відбувається на землі, і доповідає про все богині Фрігг:

*Fjórtaða Gná, hana sendir Frigg í
ýmsa heima at erendum sínum. Hon á
þann hest, er renn loft ok lög ok heitir
Hófvarpnir. Þat var eitt sinn, er hon reið,
at vanir nökkurir sá reið hennar í loftinu.*

<...>

«Hvat þar flýgr,
hvat þar ferr
eða at lofti líðr?»

<...>

«Né ek flýg,
þó ek ferk
ok at lofti líðk ...

*Af Gnár nafni er svá kallat, at þat
gnæfar, er hátt ferr.*

(*Gylfaginning. 35. Frá ásynium*)

[SE].

Четырнадцатая — Гна. Ее шлет Фригг в разные страны с поручениями. У нее есть конь, Ховварпнир, что скачет по водам и воздуху. Случилось раз, что увидели ваны, как Гна несется по воздуху.

<...>

Что там летит,
что там скользит,
в выси словно парит?

<...>

Я не лечу,
хоть я скольжу,
в выси словно парю...

По имени Гна называется то, что
возвышается.

(*Видение Гюльви. 35. Про богинь*)

[SE].

Як зрозуміло з контексту, ім’я богині Гна асоціюється зі ‘швидкістю’, ‘легкістю’, ‘маневреністю’ та ‘висотою’. І хоча, як зазначено в коментарях перекладача до Едди (коментар 118 [SE]), етимологію імені *Gná* помилково пов’язують з *gnæfa* “підніматися, височіти”, семантична лінія ‘швидкість’ - ‘висота’ - ‘богиня Гна’ є доволі прозорою й підтримується приналежністю одиниць до одного фоносемантичного поля, в якому поєднуються фонетичні та семантичні ознаки: [{Сдзвінкий зімкнений задньязыковий Сносовий (*gn-*)} + {‘швидкий’ + ‘бурхливий’ + ‘здійматися’}].

Gn-номінації використовуються в давньоісландському епосі не тільки як художній принцип, прийом художньої виразності, а й як принцип фіксації певного образу. Епос віддає перевагу інакомовності, сутність якої, на думку В. Я. Проппа [Пропп 1958] (Примітка 2), полягає не в перенесенні певних ознак з об’єкта на об’єкт (джерело → ціль), а в підміні одного образу іншим (слуховий ↔ зоровий, тактильний тощо). Імовірно, саме тому в частині “Молодшої Едди” під назвою “Мова поезії” (*Skáldskaparmál*) наводяться ключі до розуміння того чи іншого

епічного найменування героїв, речей, явищ та їх нейтральні повсякденні, загальновідомі кореляти. Наприклад, загальноживана назва *vindr* “вітер, повітря” [CVIED 2003, р. 708] протиставляється поетичній *vönsundr* “вітер (в Едді)” [CVIED 2003, р. 722]:

266. <i>Vindr heitir með mönnum,</i> <i>en vönsuðr með goðum,</i> <i>kalla gneggjuð ginnregin,</i> <i>æpi jötnar,</i> <i>en alfar gnyfara,</i> <i>heitir í helju hlömmuðr.</i> (Skáldskaparmál. 74. Heiti lofts ok veðra.) [ES].	Люди Ветром зовут, а боги — Летящим, он Ржущий — у асов, Ревущий — у турсов, Шумящий — у альвов, а у Хель он — Порывистый. (Язык поэзии. 74. Хейти воздуха и ветров.) [ES].
---	--

Смисл епічного найменування *vönsundr* ‘велетень, що швидко рухається з шумом’ (*jötnar* < д.ісл. *Jötunn*, ісл. *jutel* “велетень” [CVIED 2003, р. 328]) розкривається через вживання експресивних номінацій (*jötnar*, *gneggjuð*, *gnyfara*, *hlömmuðr*) завдяки чому утворюється цілісний синестетичний *звуко-зорювий* образ. У якості кодуючих засобів використовуються імітативи – звуконаслідувальні та звукосимволічні одиниці.

Фонетична структура найменувань вмотивована звуками, що видають живі об’єкти, або звуками, які супроводжують рухи повітря та води - *gneggjuð* < *gnegg* “той, хто ірже”, *gneggja* “іржати” [CVIED 2003, с. 206]; *gnyfari* “(поет.) вітер в Едді” [CVIED 2003, р. 207], але букв. ‘той, хто з шумом рухається; рухається та видає різкий звук’ < *gnyja* “звучати, шуміти (про повітря та море); видавати різкий звук на зразок того, коли потік води змиває гальку” [CVIED 2003, р. 207]; *hlömmuðr* “(поет.) вітер в Едді” [CVIED 2003, р. 275], але букв. ‘той, хто завдає тяжкого удару; той, хто з шумом рухається’ < *hlöm* “важкий удар; глухий звук від удару”, також *hlömmun* “такий, що завдає тяжкого удару; такий, що з шумом рухається” [CVIED 2003, р. 275].

Слід зазначити, що іконічність похідних дещо менша, ніж у базових лексемах (д.ісл. *gnegg* (іміт.) “іржання” > д.ісл. *gneggja* “іржати” [CVIED 2003, р. 206]), оскільки їх первинна природна вмотивованість поступається вторинній (внутрішньосистемній) вмотивованості. Проте ці одиниці не виключаються із розряду вмотивованих та усвідомлюються мовцями як такі. По-перше, їх іконічний характер підтримується гемінацією, завдяки чому досягається імітація сили та тривалості вітру (*gneggjuð*, *hlömmuðr*). По-друге, іконічна (первинна) вмотивованість не витісняється, а доповнюється словотворчою мотивацією - значенням словотворчої моделі, за якою утворені найменування. Так, назви вітру в Едді містять суфікс *-uðr*, за допомогою якого утворюються конкретні іменники чоловічого роду від дієслів або дієприкметників. Отже, цей суфікс маркує ‘виконавця дії, який є особою чоловічого роду → сильний, активний тощо’ - *vönsuðr* ім., ч. р., *hlömmuðr* ім., ч. р., пор. з *hlöðr* ім., ч. р. “переможець; підкорювач, завойовник” [CVIED 2003, р. 275] або *Hnikaðr* ім., ч. р. “Одін” [CVIED 2003, р. 276] (букв. ‘Підбурювач’) тощо.

Стійкість імітативного характеру найменувань підтримується звукосимволізмом – інкорпорацією до фонетичної структури звуків або сполучень, що мають стійкі асоціації з певними ознаками. Так, /n/, /l/, /m/ (*vindr*, *hlömmuðr*) вимовляються плавно і рівно, оскільки “повітряний струм не зустрічає справжніх консонантних перешкод” [Мечковская 2004, с. 159]. Наявність цих звуків, особливо /n/, в найменуваннях викликає асоціації з ‘безперешкодним рухом повітря’ (*vindr*, *vönsuðr*, *gneggjuð*, *jötnar*, *gnyfara*).

Кореляція фоносемантичного та лексичного значення зазначених одиниць у давньоісландській мові узгоджується з результатами досліджень, виконаних на матеріалі інших мов. Наприклад, у семітських мовах звукокомплекси з /n/ також означають ‘дихати, дуги’ [Газов-Гинзберг 1965, с. 164-168] (див. також систематизацію фонетичного та функціонального значень для /n/ [Левицкий 2008, с. 117]). Хоча не можна заперечувати і відмінності у фоновимовних асоціаціях у носіїв різних мов, їх специфічний характер (Примітка 3).

Завершуючи розгляд епічних найменувань, слід додати, що події, герої та їх вчинки, предмети і явища, що описуються в епосі, є надзвичайно важливими й доскональними. Тому вони мають бути представлені максимально чітко, точно і конкретно. При такому ставленні до того, що зображується, найменування цих образів отримують особливу функцію, набувають

особливої значущості. Вони призначені якомога точніше зафіксувати ознаку, яка властива об'єкту. Це досягається різними шляхами.

По-перше, ознака закріплюється за рахунок паралелізму між *signans* та *signatum*, іконічного зв'язку між ознаками денотатів та їх кодуванням, що відтворюється в звукообразній формі знака.

По-друге, закріплення ознаки за об'єктом досягається вживанням звукообразної назви в системному контексті, який передбачає таку сполучуваність одиниці, що зумовлена її значенням (див. приклади вище): 'той, що швидко літає (вітер) – летить + високо + повітря + здійсмається' (*Gná*), 'той, що шумить (вітер) – бує + рокоче' (*gný-fari*) тощо.

Епічні найменування також покликані зберегти образи в первозданному вигляді, що уможливується поєднанням в епічних пам'ятках двох типів текстів (суто мовного та культурного), які передаються з покоління в покоління і забезпечують мовно-культурну безперервність та спадкоємність.

Отже, фонестема *gn-* {Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий} у давньоісландській мові співвідноситься з таким набором функціональних значень: {'приглушений звук, гучний звук, уривчастий рух, повторюваний рух, збільшення, поширення, швидке здійснення, повітря'}. Цей набір функціональних значень утворюється на основі дифузного фонетичного значення фонестеми, що залежить від акустичних та артикуляційних диференційних ознак її складових. При вимовлянні /gn/ [Сдзвінкий зімкнений задньоязиковий Сносовий] наявні шум та голос, але шум переважає над голосом, і різке розкриття та зімкнення двох артикуляторів перешкоджає руху повітря, яке з силою долає цю перешкоду і вибухає. Це сприяє формуванню асоціацій з чим-небудь 'інтенсивним, шумним, рухливим, бурхливим, таким, що мчить вгору'.

Найпродуктивнішими серед *gn-*лексем виявилися одиниці звуконаслідувального характеру та такі, що апелюють до зорового сприйняття (позначення великої кількості, переміщення тощо). Виходячи з цього, можна сказати, що утворюється *звуко-зоровий* образ чогось такого, що 'шумить, швидко рухається, здійсмається'. Це - образ *ВІТРУ, ВДИХУ*, заснований на спостереженнях за явищем природи та відчуттях роботи органів тіла: під час вдиху дихальні м'язи скорочуються, ребра піднімаються вгору, а купол діафрагми випнутий у бік грудної порожнини.

2. 1. 2. *Фонестема hn-*. Аналіз та систематизація лексичних значень одиниць з *hn-* в анлауті показали, що сполучення *hn-* корелює з таким набором функціональних значень:

ПАДАТИ, ВАЛИТИ; НИЗ, ЗМЕНШЕННЯ, ЗНИЖЕННЯ

- 'згинатися, знижуватися' - *hneigja* "згинати вниз, нахилити", *hneppa* "(перебування в стані) бути зігнутих вниз", *hnipr* "припадання, напівприсідання", *hnipra* "присісти, припасти до землі, зробити напівприсів", *hnúka* "зіщулюватися (як від холоду, страху)";

- 'те, що покриває, під чим щось знаходиться' - *hnauss* "дерен, шар торфу ('під ним ґрунт')", *hneita* "білий соляний наліт, що покриває морську водорість, коли вона засихає";

- 'те, що звисає' - *hniplíngur* "пелікан ('такий, що має мішок')";

- 'опускатися' - *hnigna* "тонуть, іти вниз, опускатися", *hnignan* 'зниження, падіння', *hnipinn*, *hnipna* "нахилення, занепад", *hnippa* "нахилитися, хитати; кивати головою у чийсь бік", *hneigjanlegr* "той, якого можна нахилити, опустити", *hníga* "нахилитися вниз, опускатися, падати повільно", *hnípa* "бути опущеним", *hnökra* "торкатися, злегка зачипати нижню частину";

- 'зменшувати в кількості, обсязі' - *hneppa* "урізувати, зменшувати, скорочувати", *hnugg-hent* (лінгв.) "різновид апокопи (усічений розмір)", *hnyflll* "короткий ріжок", *hnyflótr* "такий, що має короткі ріжки";

- 'зниження статусу, репутації, зменшення можливостей тощо' – *hneisa*, *hneyking*, *hneykja*, *hneyxli*, *hneyxl* "сором, ганьба, безчестя", *hnekking* "відсіч, категорична відмова", *hnekkja* "відкидати назад, перешкоджати", *hneyki-ligr* "ганебний", *hniðra* "ставитися зі зневагою", *hnöggva*, *hnyggja* "упокорювати, принижувати";

- 'побиття, поразка, образа' – *hneyxli-yrði* "наклеп, звинувачення; брудна мова",

hnjóðr “побиття, кування; докір, осуд, осудження”, *hneykju-för* “поразка, шлях до зневаги”, *hneyxla* “ображати”, *hneyxlan* образа; порушення”, *hneyxlan-ligr* “образливий”, *hneyxlari* “образник, порушник”;

• ‘урізання, недостатність’ – *hneppiliga* “занадто ошадливо”, *hnepp* “незначний, недостатній, обмежений”, *hnöggvi* “скупість, убогість”;

ЗВ’ЯЗУВАТИ, З’ЄДНУВАТИ, СПЛІТАТИ

• ‘те, що утримує, з’єднує, тягне’ – *hnakk-band* “якірний ланцюг”, *hnakkr* “камінь, що використовується замість якоря”, *hnappr* “гудзик”, *hnod-saumr* “болт для склепування, затискач”, *hnokki* “невеликі металеві гачки, що утримують нитку при ручній прядці”, *hnýsa* “уважно розглядати, ретельно перевіряти” (можливо < ‘наближуватися’);

• ‘те, до чого прив’язують; те, що підтримує, утримує’ – *hnakk-marr* “верховий кінь”;

• ‘те, що прив’язують’ – *hnakk-mið* “буй, який прив’язують до якоря”;

• ‘щось з’єднане, поєднане; купа’ – *hnefi* “кулак”, *hnúskr*, *hnútr* “вузол”;

• ‘з’єднувати, стискати’ – *hnefa* “стискати в кулаці”, *hnita* “стискати або гартувати, з’єднувати за допомогою молотка”, *hnitan* “процес гартування”, *hniðla* “здавлювати, стискати”, *hnappa* “купчитися, збиратися разом (про вівців)”;

ВІДДІЛЯТИ, РОЗДІЛЯТИ, РОЗ’ЄДНУВАТИ

• ‘рубати, поранити’ – *hneita* “порізати, поранити”, *hníta* “ударити, зарізати на смерть”, *hnúfa* “відрубати, відсікти”;

РУХ (УРИВЧАСТИЙ, ПОВТОРНИЙ, ІНТЕНСИВНИЙ)

• ‘удар; ударяти’ – *hnekki-stikill* “глухий удар по голові; гуля”, *hnjósa* “спотикатися (про коня)”;

• ‘бити, гартувати’ – *hnjóða* “кувати залізо”, *hnybbast* “штовхатися ліктями”;

• ‘те, що б’є (молоток, дубина тощо)’ – *hnallr* “дубина або дрюк, які рибалки використовують у полюванні на акул”, *hnyðja* “дубина або трамбівка, яку використовують у будівництві для биття та згладжування дерену або каміння”, *hnjóð-hamarr* “молоток для гартування”, *hnöggr* “ціп, дрюк”, *hnoss* (імовірно < ‘бити молотком’) “коштовна річ; висока нагорода, тріумф, слава”;

• ‘бійка, сварка’ – *hnipping* “незначні суперечки, сварки”, *hnit-bróðir* “суперник”;

• ‘швидкість, жвавість’ – *hnaskr* “жвавий, моторний, живий, швидкий”, *hnýfil-drykkja* “гулянка, пиятика”;

ЗВУК

• ‘шум, галас’ – *hnauk* “безлад, сум’яття, шум”, *hnaukato* “метушня, галас”;

• ‘вибуховий’ – *hneggja* “іржати”, *hnerra*, *hnjósa* “чихати”;

ГНУТИ, ВИКРИВЛЯТИ

• ‘кривина, згинання’ – *hneiging* “кривина, згинання”, *hnokkinn* “зігнутий, викривлений”;

• ‘дугувий’ – *hnísa* “дельфін, *delphinus phocaena*”, *hnýðingr* “дельфін, *delphinus minimus*”;

НАБУХАТИ, ПУХНУТИ, СТИРЧАТИ

• ‘випуклий, округлий’ – *hnjótr* “опуклість, виступ”, *hnúðr* “округлість, м’яч”, *hnjúkr*, *hnúkr* “горбок, підвищення”, *hnoðri* “овеча вовна, жмут вовни”, *hnót* “горіхова шкаралупа”, *hnykka-stafr* “кілочок, гачок”, *hnöllóttir* “округлий; покритий галькою”, *hnöllungr* “валун; галька”, *hnöllungs-grjót* “галька”, *hnoða* “клубок ниток або пряжі”;

СЛАБКИЙ, НИЖНИЙ

hnjóskr “м’який, ніжний; гнилизна деревини (те, що швидко займається вогнем)”;

ЗАДНЯ ЧАСТИНА

hnakki “потилиця, задня частина шиї; загривок, зашийок”.

Фонестему *hn-* містять і найменування, що зустрічаються в міфах та епічних творах: д.ісл. *Hnikarr*, *Hnikaðr* “Одін (букв. ‘Підбурювач’)”, *Hneitir* “назва меча Св. Олафа” (букв. ‘Різьбяр, Забійник, Різак’), а також *Hniflungar* “Ніфлунги, Нібелунги”. Стосовно д.ісл. *Hniflungar*

існують різні етимологічні версії: ‘темноволосі’, ‘демони темряви’ [НН-МНМЭ 1982], ‘люди підземного царства, що оберігають скарби’ [ЛЭСГЯ-1 2010, с. 405]. Одиниця походить від і.е. *enebh-²/*nebh*-/*embh*-/*mbh*-, і.е. *nebh- “мокрый, сирий; вода; хмари; туман” [ПЕД, р. 315-316] і має рефлексі в різних дочірніх мовах, що співвідносяться з такими семантичними лініями:

- ‘вода’ - лат. *Neptūnus* “Нептун, бог струмків та річок, морів”, скіфськ. *Naparīs* (пор. також д.інд. *Apāñ nāpāt*, авест. *Apat Napāt*, ірл. *Nechtan* [Топорова 2002, с. 59]), д.інд. *āmbhas*- “дошова вода”, д.інд. *ambu* “вода”, д.гр. *ὄμβρος* “дош”, перськ. *nem* “волога, вогкість”;
- ‘туман, хмара’ - д.гр. *νέφος*, *-ους* “хмара, туман”, лат. *nebula* “легкий туман; густий туман; хмара”, можл. алб. *nebula, *avull* “(*хмара); пара”, д.в.н. *nebul* “туман”;
- ‘небо’ - ірл. *neamh*, кімрськ., корнськ. *nef*, ст.сл. *nebo*, *-ese*, хет. *nehpihiš* “небо”, авест. *nabah*- “повітряний простір; небеса”, д.інд. *nābhas*- “туман, пелена туману; хмари; повітряний простір; небо”.

Формальна й семантична подібність і.е. етимону та інших реконструйованих протоформ (*ñiōbu “лити”, тюркськ. **ju(b)*-, монгольськ. *jeγō-le-, тунгуськ. *niabe-, корейськ. *nūb- [ПЕД, р. 315-316]) вказує на їх генетичну спорідненість і значну діахронічну глибину, яка, можливо, сягає періоду ностратичної спільності, на приналежність цих кореневих морфем до основного фонду (найменування елементарних дій, процесів, явищ – ‘лити(ся)’, ‘вода’), а також синкретичність вихідного значення, що пізніше зазнало диференціації в дочірніх мовах.

Наприклад, санскритські ізоглови демонструють прозорий семантичний синкретизм рефлексів, в значенні яких ознаки ‘повітря і вода’, ‘небо і земля’, ‘верх і низ’ об’єднуються інтегральною семою ‘туманний, захмарений, темний’:

повітря і вода – *nabhasá* “1) небо; 2) повітряний простір; 3) період дощів; 4) море”;

‘небо і земля’ – *nābhas*- (ім., двоїна) “небо і земля; обидва світи”;

‘верх і низ’ – *nabhahñ-sindhu* “Небесна річка” (епітет Ганги, яка, за індуїстським міфом, спустилася з неба на землю);

‘темний’ – *nabhas-maya* “туманний”, *nābhasvantl* “імлистий, туманний”, *nabho-rūpa* “туманний; димчастий”, *nabhya* “туманний, захмарений”; *nabho-rajās* “морок, темрява”, *nabho-renñu* “туман” [КСРС 1996, с. 314-315].

І хоча адитивність зазначених значень ще зберігається в стародавніх мовах, все сильніше виявляється тенденція до диференціації. Так, германські мови втрачають семантичний синкретизм, що спричиняє філіацію рефлексів у таких напрямках:

- ‘морок, ніч, темний’ - д.сакс. *neþal* “туман, темрява”, д.а. *nifol*, д.ісл. *njöl*, *njōla* “темрява, ніч”, д.фризськ. *nevil* “туман, темрява”, д.в.н. *nibulnissi* “туман, морок” від герм. *neþla-, *niþula- “темрява, туман” [ЛЭСГЯ-1 2010, с. 405].

- ‘низ’ – д.а. *nifol* “темний, похмурий”, а також д.а. *neowol* “стрімкий, крутий; бурхливий, невтримний; який має нахил або лежить ниць, розпростертий; темний, погано освітлений, нечіткий; низький; який має велику глибину, бездонний”, д.а. *neowollic* “який має велику глибину”, *neowolnes* “глибина, безодня, прірва, глибоке місце; також 1) про глибоке місце в землі; 2) про низину, низьку область”) [НСАСД 1916, р. 214]; д.ісл. *Nifl-heimr* “підземне царство”, *Nifl-hel* “пекло”, *nifl-farinn* “такий, що рухається вниз”, *nifl-vegr* “стрімкий, спадистий шлях” від д.ісл. *nifl*- < герм.

*niþila- < герм. *neþla “морок, туман” [ЛЭСГЯ-1 2010, с. 405].

У давньоісландській космогонії Ніфльхейм пов’язаний з темрявою і вологою, втілює жіночу іпостась творіння, є вторинним за походженням і пасивним. Ніфльхейм протиставлений Муспелльсхейму (д.ісл. *Mu-spells-heimr* букв. ‘світ знищення часу’) – первинній активній сутності, що втілює чоловічу іпостась і пов’язана зі світлом та вогнем [Топорова 2002, с. 57-59]. Важливо також те, що в одній з давньоісландських загадок туман (або темряву [Топорова 2002, с. 58-59]) протиставлено також і *vimru*:

“*Hverr er sá inn mikli,
er líðr mold yfir,*

“Кто сей великий,
что парит над землей,

*svelgr hann vönt ok við;
glygg hann óast,
en gumba eigi
ok yrkir á sól til saka?" <...>
"Þat er myrkvi; hann líðr yfir
jörðina, svá at ekki sér fyrir honum
ok eigi sól, en hann er af, þegar vind
gerir á."*

(Hervarar Saga ok Heiðreks.
X. Kapítuli) [HSH]

глотаєт он воду и дерево;
ветра он боится,
но не людей,
и к солнцу враждебен?" <...>
"Это туман (Примітка 4); он парит над
землей, и из-за него ничего невидно, и нет
солнца, но он уходит, когда подует ветер".

(Сага о Хервѳр и Хейдрекє. 10.
Загадки Гєстумблинди) [СХХ].

Очевидно, що опозиції 'темрява – світло', 'вода – вогонь / повітря' 'стабільність – нестабільність' перетинаються й об'єднуються в єдине ціле в міфі про створення світу.

Отже, фонестема *hn-* {Сглухий щилинний фарингальний Сносовий} в давньоісландській мові співвідноситься з таким набором функціональних значень: {'вибуховий звук, видих, з'єднання, зіткнення, бити, ударяти, інтенсивний рух, метушня, згинати, нахилитися, тягнути вниз, округлість, випуклість, зад, низ, зниження, зменшення, урізання, недостатність, слабкість'}. Набір функціональних значень формується на основі фонетичного значення фонестеми, вмотивованого акустичними та артикуляційними ознаками її складників. При вимовлянні /*hn*/ [{Сглухий щилинний фарингальний Сносовий} спочатку наявний лише шум, при неповному зімкненні активного та пасивного органів утворюється щілина, через яку повітря проходить, третється, витворює шум, "видихає". Це стимулює асоціації з 'тиском, тісним простором, видихом, слабкістю, зменшенням, зниженням'.

У цій групі лексем наявні також і позначення 'приглушеного вибухового звука'. Проте, на відміну від домінантних *gn-* лексем, що позначають 'виття, ревіння, брязкіт, шелест' тощо, звуконаслідування з *hn-* значно поступаються тим, що апелюють до зорового (рух - зниження, форма - випуклість, округлість, колір - темний) або тактильного (м'якість, вологість) модусів сприйняття. Тому можна сказати, що фонестема *hn-* виступає в якості засобу, що кодує 'відсутність звука, глухість' і є актуалізатором зорово-звукового образу - 'чогось такого, що видихає, опускається, огортає, стискає, затуманює'. Імовірно, формується образ *ВИДИХУ, МОРОКУ* на основі знання про те, що при видихуванні значно збільшується вміст водяної пари, і розслаблюються дихальні м'язи, ребра опускаються донизу, а органи черевної порожнини випинають діафрагму куполом до гори.

2. 1. 3. Фонестема *kn-*. Група *kn-* лексем кількісно майже вдвічі переважає одиниці з початковими *gn-* та *hn-* і корелює з набором функціональних значень, спільних із функціональними значеннями *gn-* та *hn-* лексем:

РОСТИ

- 'те, що височить' - *knakkra* "маленький стільчик або високий стілець", *hand-knakk* "милиці", *knauss* "горбик, невелике підвищення";
- 'піднімати' - *knatta* "підняти голову";

НАБУХАТИ, ПУХНУТИ, СТИРЧАТИ

- 'щось округле' - *knappa* "прикрашати кнопками", *knapp-höfði* "набалдашник, опуклість", *knapp-járn* "залізний виріб з набалдашником на кінці, що застосовується в хірургічних операціях", *knappr* "куля, набалдашник, ручка", *knöttr* "м'яч, м'яч для крикету";
- 'те, що виступає, стирчить' - *knýfill* "короткий ріжок", *knýflótt* "той, що має короткі ріжки";

ПАДАТИ, ВАЛИТИ, НИЗ

- 'те, що знаходиться внизу' - *kné* "коліно (> *koma e-m á kné* "поставити на коліна, побороти, подолати", *falla á kné, kné-falla* "падати на коліна"), *kné-krjúpa, kraup* "ставати на коліна, схилити коліна", *kné-setja* "класти (собі, кому-небудь) на коліна", *kné-sig* "падіння на коліна";
- 'низький статус, ранг, оцінка тощо' - *kné-skot* "безчестя, ганьба; приниження,

образа”, *knarja* “хлопець, слуга знатного вельможі”;

СИЛЬНИЙ

- інтенсифікація - *kná* інтенсифікатор ‘дійсно’;
- ‘швидкий, спритний’ - *kná-leikr* “доблесть, відвага, молодецтво”, *knáliga* “майстерно, спритно, моторно”, *knáligr* “спритний, майстерний, моторний”, *knár* “сильний, бадьорий, енергійний”, *knell* “мужність, хоробрість”;

НЕДОСТАТНІСТЬ

knappr “убогий, мізерний, недостатній”;

РУХ (УРИВЧАСТИЙ)

- ‘ударяти, бити’ - *knoka* “ударяти, бити, стукати; завдавати важкого удару”, *knosa* “бити, забивати, ставити синці, пом’яти”, *knúska* “ударяти, обходитися з ким-небудь, чим-небудь погано”, *knylla* “ударити затупленою зброєю”;

- ‘те, що б’є’ - *knatt-drep* “битка”;

ЗВУК (ГЛУХИЙ), УДАР

- *knatt-högg* “удар м’ячем”, *knúskan* “стук, стукіт, биття”;

ХАПАННЯ

- ‘те, що хапає’ - *knatt-gildra*, *knatt-tré* “пастка для м’яча у грі *knattleikr*”, *kneif* “різновид острогубців, щипців”;

- ‘той, хто хапає’ - *kneytir* “захоплювач, крадій”;

- ‘хапати, хапання’ - *knatt-leikr* “гра у м’яч, схожа на крикет”, *kneiking* “чіпкість, швидке схоплювання; обійми”;

З’ЄДНАННЯ

- ‘підтримувати’ - *knefill* “стовп, підпірка”;

- ‘вбивати, з’єднувати, з’єднувати в загальну частину’ - *kneppa* “оббивати, прикрашати цвяхами”, *knoda* “місити, замішувати”;

- ‘походження, родовід’ - *kné-runnr* “родовід, також ступінь спорідненості”;

- ‘те, що, з’єднують, зв’язують’ - *knútóttir* “такий, що має вузли”, *knútr* “вузол”, *knýti* “сумка, гаманець; також прізвисько”, *knýti-skauti* “зав’язане простирadlo або хустка, сумка, гаманець”;

- ‘той хто / що зв’язує, поєднує’ - *knúti*, *knúta* “міжфаланговий суглоб, кісточка”, *knýtir* “в’язальниця, в’язальник”;

- ‘зіщюлювання, присідання до землі’ - *knypri* “зіщюлюватися”, *knýtj* “сплітати разом; зв’язувати в пуки”, *knýta* “плести, прив’язувати вузлом, зв’язувати, перев’язувати”;

ЖАТИ, ДАВИТИ

knía “тиснути; спонукати, підганяти; сперечатися”, *knýja* “ударяти, стискати, тиснути” тощо.

Слід звернути увагу на те, що до цієї групи належать і власні назви: *Knýtlinga saga* (*The Saga of the Snut’s Descendants* / *Saga pro naşadkiv Knuta* / *Saga pro Knütlingiv* / *Життя датських конунгів*) - історична хроніка, одна з королівських саг, написана біля 1260 р., про життя монархів Данії, починаючи з X ст. (правління Гаральда I Синьозубого).

Отже, фонестема *kn-* {Сглухий зімкнений задньоязиковий Сносовий} в давньоісландській мові співвідноситься з таким набором функціональних значень: {‘підвищення, опуклість, виступ, згинати, низ, падати, знижувати, сильний, жвавий, недостатній, бити, хапати, з’єднання, терти, тиснути, стискати’}. Набір функціональних значень та асоційованих смислів фонестеми *kn-* частково перетинається з семантичним набором фонестем *gn-* та *hn-*, що зумовлено фонетичним значенням складових фонестем *kn-*. При вимовлянні /*kn-*/ наявний лише шум, і різке розкриття та зімкнення двох артикуляторів перешкоджає руху повітря, яке все-таки з силою долає цю перешкоду. Це спричиняє асоціації з чимось ‘амбівалентним’, одночасно ‘міцним, інтенсивним, рухливим, зростаючим’ та ‘слабким, згасаючим’. Отже, фонестема *kn-* є актуалізатором образу *ДИХАННЯ ЛЮДИНИ*, який базується на знаннях та спостереженнях за органами тіла: при диханні дихальні м’язи поперемінно скорочуються та розслаблюються, ребра піднімаються

догори й опускаються донизу, а купол діафрагми випинається то у бік грудної порожнини, то куполом догори.

2. 2. Міжгрупові фонетико-семантичні зв'язки. Порівняння фонетико-семантичних зв'язків у досліджуваних групах лексем дозволили з'ясувати наявність як спільних, так і відмінних ознак фонестемних мікрополів *gn-*, *kn-* та *hn-* у давньоісландській мові (Рисунок 2).

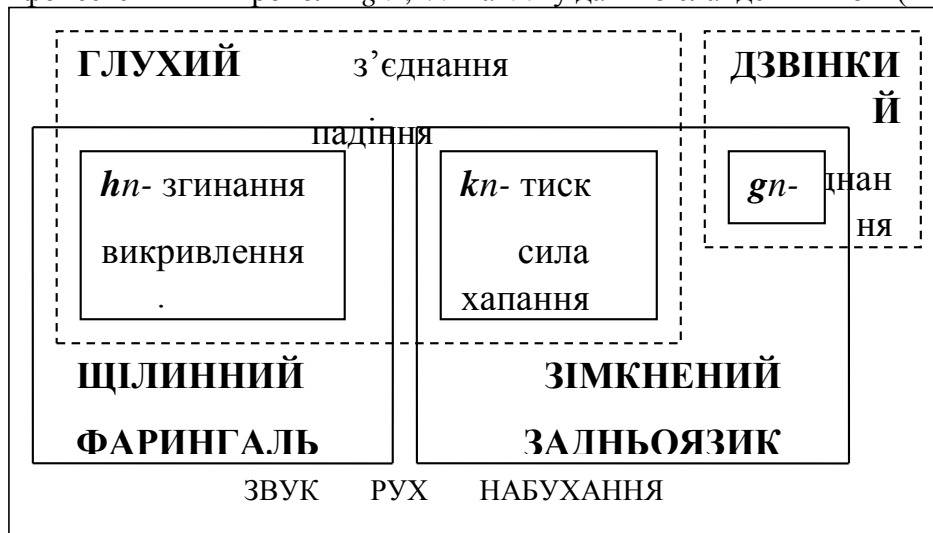

Рисунок 2. Спільні та відмінні семантичні набори фонестем *gn-*, *kn-*, *hn-* у давньоісландській мові.

Було з'ясовано, що на основі фізичних (акустичних) ознак звуків 'глухість - дзвінкість' кодується ідея 'з'єднання – роз'єднання'. Очевидно, сприйняття мовцями акустичної ознаки 'відсутність вібрації' ('глухість') викликає смислову асоціацію з 'єдністю, з'єднанням', а реакцією на наявність 'вібрації' ('дзвінкість') зумовлено асоціативний зв'язок з ідеєю 'порушення єдності, роз'єднання'.

У залежності від способу утворення перешкоди, зімкнені утворюються повним зближенням органів мовлення, що викликає асоціації з 'тиском', 'хапанням', 'недостатністю' (*kn-*). При вимовлянні щілинних, натомість, наближення органів мовлення не призводить до повного зімкнення, що стимулює відчуття 'згинання' (*hn-*).

Місце творення звуків, очевидно, стимулює орієнтаційні асоціації – з прямовисним (вертикальним) напрямом 'верх – низ' і горизонтальним напрямом 'перед - зад'. При утворенні фарингального звуку задіяний корінь язика, а голосові зв'язки зближуються у порожнині глотки, що викликає асоціації з 'падінням, зниженням', 'розташуванням позад' (*hn-*). Глухий велярний звук твориться задньою частиною язика, ближче до м'якої порожнини, ніж фарингальний, й породжує відчуття 'падіння' або 'зростання' (*kn-*), а дзвінкий велярний асоціюється з 'верхом', 'розташуванням спереду' (*gn-*).

Фонестеми, що аналізуються, організуються в тричленну опозицію, яка об'єднує два крайніх конституанта і один проміжний. Основу утворення фонестемної опозиції становить фонологічна опозиція її складових та опозиції смислів, з якими вони асоціюються (Таблиця 1)

Таблиця 1. Фонестемна опозиція *gn-*, *kn-*, *hn-* в давньоісландській мові.

<i>GN-</i> дзв., зімкн. велярн.	ЗВУК ВЕРХ, ПЕРЕД	ЗБІЛЬШЕННЯ, ЧИСЛЕННІСТЬ		
<i>KN-</i> глух., зімкн. велярн.		МІЦНІСТЬ ТИСК	ЗНИЖЕННЯ, НЕВИСТАЧАННЯ	ХАПАННЯ
<i>HN-</i> глух., щіл. фаринг.	РУХ НИЗ, ЗАД		СЛАБКІСТЬ ЗГИНАННЯ	
ознака членів опозиції, що є маркованою	акустична + артикуляційна (дзвінкість + щілинність, фарингальність)	акустична	артикуляційна	акустична + артикуляційна (глухість + зімкненість, велярність)

ознака членів опозиції, що є немаркованою	акустична + артикуляційна (глухість + зімкненість, велярність)	артикуляційна	акустична	акустична + артикуляційна (дзвінність + щільність, фарингальність)
---	--	---------------	-----------	--

У межах опозиції горизонтально-вертикальне аранжування плану вираження відповідає горизонтально-вертикальному аранжуванню плану змісту:

Цей принцип системної організації *signans* та *signatum* транспонується з однієї системи на іншу, утворюючи семіотичний ланцюг: *gn-* ↔ *kn-* ↔ *hn-* > МІКРОКОСМ ‘вдих’ ↔ ‘вдих / видих’ ↔ ‘видих’ > МАКРОКОСМ ‘вітер’ ↔ ‘людина’ ↔ ‘морок’ > ПРОСТІР ‘верх’ ↔ ‘середина’ ↔ ‘низ’ > ЧАС ‘початок життя, народження’ ↔ ‘життя’ ↔ ‘смерть’ тощо. Це дозволяє припустити, що *gn-*, *kn-*, *hn-* є одиницями космогонічного коду, що апелює до тришарового простору і фіксує уявлення стародавніх ісландців про будову Всесвіту як трьохвимірного комплексу. Верх і низ співвідносяться з сакральною сферою, а середній світ – з мирською, верх – з активним початком, світлом, повітрям, низ – з пасивним початком, темрявою, вологою.

Виходячи з того, що фонестемні мікрополя відбивають структуру світу – мікрокосм та макрокосм, їх складові можна розглядати як єдиний “текст”, а словник (лексеми, в яких актуалізуються функціональні значення) як “алфавіт моделі світу” [Маковський 1996; Цивьян 1994]. Тому наступним етапом дослідження було здійснення аналізу ідеографічного або “семантичного словника” [Топорова 1996, с. 39-96; Топорова 2002, с. 97-120]) фонестемних мікрополів з виділенням таких сфер: актанти, предикати, атрибути, квантифікатори, простір, час. Наповнення зазначених сфер відповідає їх специфіці й відбиває, з одного боку, антиномічність *gn-* та *hn-* мікрополів, а, з іншого боку, проміжний (синкретичний) характер *kn-* мікрополя та його протиставлення першим двом.

АКТАНТИ

Актанти *gn-* та *hn-* мікрополів представлені найменуваннями богів, міфологічних істот, нереальних об'єктів, тоді як *kn-* мікрополе містить найменування історичних осіб, об'єктів повсякденного буття:

МІФІЧНІ ГЕРОЇ, РЕЧІ ТОЦО

Hnikarr, Hnikaðr “Одін, бог германоскандинавської міфології”; *gnissa* “гоблін, страхопуд”, *gnjōstr* “той, хто клацає зубами, один з козлів Тора (в Едді)” *Gná* “Богиня Гна”;

Hniflungar “Ніфлунги, хоронителі скарбів”;

Hneitir “назва меча Св. Олафа”

Gnóð/ Gnoð “міфічний корабель”;

hnefi “король, тавлея”, *hnetttaffl* “гра в тавлеї” (відбиває паралелі в давньоісландській космогонії – напередодні кінця світу світлі боги стинаються з темними силами хаосу; гра в

ІСТОРИЧНІ ОСОБИ, РЕАЛІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Knytlingar “нащадки Кнута, старовинної королівської сім'ї в Данії”;

knarrar-smiðr “прізвисько”, букв. ‘корабельний тесля’;

knifr “ніж або кинджал, який прив'язували до ремня”;

knörr “торгівельний корабель”, *knarrar-bátr* “корабельна шлюпка”;

knatt-leikr “гра у м'яч, схожа на крикет, улюблена гра скандинавів у стародавні часи”.

тавлі нагадує сучасну гру в лиса та гусей)

[Топорова 2002, с. 56];

Такий розподіл лексики віддзеркалює уявлення стародавніх ісландців про структуру світу, в якій сакральні сфери займають крайні полюси – верх і низ, а мирська сфера – проміжний рівень.

Наступна підгрупа актантів також втілює просторову опозицію ‘верх – середина – низ’. У *gn*-мікрополі – це найменування здебільшого природних об’єктів або істот, що є активними, рухливими, пов’язані з вібрацією, здатні здійнятися догори й видавати гучний звук: *gnat* “гнус”, тобто ‘такий, що гудить, дзижчить крилами’, *gnarr* (поет.) “море”, тобто ‘таке, що рокоче, здіймається’ тощо. Натомість, *hn*-лексми є позначеннями об’єктів та істот, які мають викривлену форму (*hnúskr*, *hnútr* “вузол”), зігнуті донизу (*hnísa*, *hnýðingr* “дельфін”), тягнуть до низу (*hnakk-band* “якірний ланцюг”, *hnakkr* “камінь, що використовується замість якоря”, *hniplíngur* “пелікан”, тобто ‘такий, що має мішок’), стримують рух, з’єднують (*hnappr* “гудзик”). Залученням цих найменувань до відповідних мікрополів здійснюється не тільки протиставлення ‘верх – низ’, а й одночасне протиставлення активного (верхній світ) та пасивного (нижній світ) начала, характерного для космогонічної концепції походження світу: д.ісл. *Mús-pellzheimr* ‘світ вогняного велетня Муспелля’, втілює чоловічу іпостась, суб’єкт, інструмент творення, активне начало vs д.ісл. *Niflheimr* ‘Ніфльхейм, темний світ’, що втілює жіночу іпостась, об’єкт творення, пасивне начало.

Актанти *kn*-мікрополя представлені найменуваннями об’єктів, які поєднують протилежні ознаки, за рахунок чого і здійснюється влучне кодування серединного розташування мирського світу: *knakkra* “маленький стільчик або високий стілець”, *knattleikr*, *kneif* “різновид гострогоубців, щипців” (тобто такий, що ‘стримує, стискає і роз’єднує, витягає’) тощо.

ПРЕДИКАТИ

Серед предикатів *gn*-мікрогрупи домінують елементи слухового коду (‘шуміти’, ‘ударяти’, ‘клацати’ тощо) - *gnata* “ударяти з гуркотом, стукати”, *gnaga* “гризти”, *gnella*, *gnall*, *gnullu* “гудіти; ревіти; кричати”, *gneggja* “іржати”, *gnýja* “звучати (про вітер та море)” тощо. Звуконаслідувальні дієслова, що відтворюють природні звучання, експліцитно відсилають до верхньої сфери, оскільки звук лунає, поширюється у просторі через повітря. Фонестемою *hn*-марковано тактильний та візуальний коди. Ця група одиниць представлена позначеннями дій, пов’язаними зі зниженням, урізанням, зменшенням, стисканням - *hneigja* “згинати вниз, нахилити” *hnigna* “тонуті, іти вниз, опускатися”, *hnefa* “стискати в кулаці”, *hnuðla* “здавлювати, стискати”, *hnökra* “торкатися, злегка зачіпати нижню частину”, *hneppa* “урізувати, зменшувати, скорочувати”. Отже, співвіднесення *hn*-предикатів з нижнім світом виражено експліцитно. Предикати з фонестемою *kn*- в анлауті експлікують співвіднесеність із сферою, що поєднує верх і низ, за рахунок позначень (а) з’єднувальних рухів та дій (*knöða* “місити, замішувати”; *knýtj* “сплітати разом; зв’язувати в пуки”, *knýta* “плести, прив’язувати вузлом, зв’язувати, перев’язувати”), (б) рухів та дій зворотної спрямованості (*knía* “тиснути; спонукати, підганяти; сперечатися”), (в) рухів та дій протилежної спрямованості - *knatta* “підняти голову” (напрямок – догори, частина тіла – верхня) vs *kné-krjúpa*, *kraup* “ставати на коліна, схилити коліна” (напрямок – донизу, частина тіла – нижня)).

Проте важливішою є інша різниця між предикатами фонестемних мікрополів. Більшість дієслів з фонестемою *gn*- в анлауті, зокрема, звуконаслідувальні, є семантично активними, але нетранзитивними - ‘звучати’ (*gnadda* “рокатати”, *gneggja* “іржати” тощо), ‘видаватися вперед’ (*gnaefa* “видаватися, виступати”, *gnapa* “видаватися вперед, стирчати”), ‘тремтіти’ (*gnolla* “тремтіти, дрижати”) тощо, інші – дієслова з послабленою транзитивністю, оскільки позначають дії, що не поширюються за межі актанта, а здійснюються в ньому ж, наприклад, *gneista* “викидати іскри”, *gnötra* “стукати, дзенькати”, *gnúfa*, *gnúpa* “нахилитися, сутулитися”. Ми вважаємо, що зазначені дієслова зберігають медіальне значення, за рахунок чого здійснюється апеляція до суб’єкта дії й кодується знання про актант, який одночасно є здатним до дії і співвідноситься з нею, тобто знання про Творця - автора й виконавця.

Дієслова з консонантним сполученням *hn*- на початку є об’єктно орієнтованими. Перша і найчисленніша підгрупа охоплює семантично активні перехідні дієслова, наприклад, *hneigja*

“згинати вниз, нахилити” (*кого, що*), *hnerra* “урізувати, зменшувати, скорочувати” (*кого, що*), *hnekkja* “відкидати назад” (*кого, що*), “перешкоджати” (*кому, чому*), *hnöggva*, *hnyggja* “упокорювати, принижувати” (*кого*), *hneuhla* “ображати” (*кого*), *hniðla* “здавлювати, стискати” (*що*), *hníta* “ударити, зарізати на смерть” (*кого*). Друга підгрупа включає дієслова на позначення стану, спричиненого зовнішнім впливом: *hníra* “бути опущеним” (*ким, чим*), *hnerra* “(перебування в стані) бути зігнутим вниз” (*ким, чим*). До третьої підгрупи дієслів слід віднести такі, в значенні яких імпліковано сему об’єктності (*hnjóða* “кувати (*що*) залізо”). Четверта підгрупа дієслів у своєму значенні містить імплікацію зовнішнього впливу, суб’єкта дії й висвічує “конекції з бінарною структурою суб’єкта і предиката” [Селиванова 2000, с. 137]. Такими є:

- інструментив (компонент зі значенням знаряддя дії) - *hníta* “стискати або гартувати, з’єднувати (*чим*) за допомогою молотка”,
- медіатив (компонент зі значенням способу, засобу дії) - *hnybbast* “штовхатися (*чим*) ліктями”,
- каузатив (компонент із значенням причини дії) - *hnjósa* “(про коня) спотикатися (*через що, чому*)”, *hniika* “зіщулюватися (*від чого*) як від холоду, страху”.

Дієслова з початковою *kn*-фонестемою мають суб’єктно-об’єктну орієнтацію, що виявляється в:

- формуванні композитів зі спільною основою з неперехідним та перехідним значенням - *kné-falla* “падати на коліна”, *kné-krjúpa* “ставати на коліна, схиляти коліна” (нетранзитивне значення, суб’єктна орієнтація) vs *kné-setja* “класти (собі, кому-небудь) на коліна” (транзитивне значення, об’єктна орієнтація);
- поєднанні в структурі лексичного значення дієслова первинного транзитивного ЛСВ та похідного (вторинного) рефлексивного ЛСВ, яке розвивається на базі семи ‘взаємності’, наприклад, *knýja* 1) (транзит.) “стукати, тиснути”; 2) рефлекс. “боротися, тиснути” [CVIED 2003, р. 347]; пор. *hann knúði hurðina* [CVIED 2003, р. 347] ‘він постукав у двері’ vs *því harðara er Þórr knúðisk at fanginu*, *því fastara stóþ hon* (46. Gylfaginning) [SE] ‘чим сильніше Тор боровся (зі старою), тим міцніше стояла вона’ (Примітка 5);
- утворенні етимологічних фігур з перехідним дієсловом та однокорінним іменником, що позначає “об’єкт, який існує під час відповідної дії” [Пименова 2007, с. 67], завдяки чому досягається синкретизм денотату, наприклад, д.ісл. *knýta knút* “зав’язати вузол” (*knýta* “зав’язувати вузлом” [CVIED 2003, с. 347]) на відміну від описового дієслівно-іменного звороту з “денотатом, що роздвоюється” [Пименова 2007, с. 65] - д.ісл. *ríða knút* “зав’язувати вузлом” (пор. укр. *грішити* – *чинити* / *робити гріх* [ВТССУМ 2007, с. 93], д.рус. *грѣхъ* “гріх” > *грѣшити*, *грѣшить*, “трішити”, *грѣшьство* [ССДЯ 1989, с. 604-605] vs описові одиниці *грех сотворити* [Пименова 2007, с. 65], *грѣхотворениѣ* [ССДЯ 1989, с. 603]).

Отже, в групі предикатів суб’єктна орієнтація *gn*-дієслова, його семантична неперехідність є експліцитним засобом референції до активного начала, верхньої сакральної сфери в космогонічній моделі світу. В групі *hn*-предикатів експліковано об’єктну орієнтацію дії, а суб’єктну – імпліковано, що використовується як засіб кодування пасивного начала, нижньої сакральної сфери в моделі світу. *Kn*-предикати виявляють суб’єктно-об’єктну орієнтацію й здійснюють референцію до середньої (суміжної) сфери моделі світу. При цьому слід звернути увагу на вторинність (похідний характер) об’єктної спрямованості предикатів, що відповідає вторинності пасивного начала в давньоісландській, і ширше – в давньогерманській, космогонії. Пор. також співвіднесеність двох локусів космогенеза в давньоісландських загадках: первинність суб’єкту творення світу Муспелльсхейма та його репрезентацію вживанням (а) прислівника в найвищому ступені (*fyrst* “перш за все”), (б) першої іпостасі розповідача в розповіді про нього в “Молодшій Едді” (*Hárr* “Високий”) vs вторинність об’єкта космогонічного процесу Ніфльхейма та його репрезентацію вживанням (а) прислівника в порівняльному ступені (*fyrir* “раніше”), (б) другої іпостасі розповідача в розповіді про нього в “Молодшій Едді”

(*Jafnhárr* “Рівновисокий”) [Топорова 2002, с. 58].

АТРИБУТИ

Атрибути фонестемних мікрополів групуються навколо протиставлення ‘сильний, інтенсивний - слабкий, недостатній’. *Gn*-атрибути співвідносяться із значенням ‘сильний, інтенсивний’ (*gnístandi frost* “гострий, пронизуючий мороз”), семантика *hn*-атрибутив тяжіє до ‘слабкий, недостатній’ (*hnepp* “незначний, недостатній, обмежений”), а дуалізм *kn*-одиниць виявляється в їх кореляції з обома антиномічними лініями (*knáligr* “спритний, майстерний, моторний”, *knár* “сильний, бадьорий, енергійний”, але *knappr* “убогий, мізерний, недостатній” тощо).

Важливо, що атрибути, які відбивають основні ознаки об’єктів світу (форму, текстуру, кількість тощо), транспонуються на емоційну оцінку явищ, якостей людини, наприклад, *hnokkinn* “зігнутий, викривлений”, *hnjóskr* “м’який, ніжний” → *hneyxlan-ligr* “образливий”, *hneyki-ligr* “ганебний”; *gnógr* “достатній; рясний” → *skaupi gnegr* “сповнений презирства, глузливий” тощо.

КВАНТИФІКАТОРИ

Квантифікатори, як і атрибути, чітко розподіляються за мікрополями, при цьому посилення здійснюється на невизначену кількість: *gn*- + ‘велика кількість’ (*gnóg-liga* “у великій кількості”, *gnóg-leikr* “велика кількість, безліч”, *gnægt* “велика кількість, безліч”, а також *aura gnótt* “велика кількість грошей”, *en svá mikil gnótt at sólunni um sumarit* “так багато сонця влітку”, *gneista-flaug* “рясне випадання іскор”), *hn*- + ‘незначна кількість’ (*hnugg-hent* “різновид апокопи (усічений розмір)”, *Hnýflil* та *Hnýfla* “ягнати з короткими ріжками”, *hneppiliga* “занадто ощадливо” тощо). Співвіднесеність з конкретною кількістю відсутня. Оскільки квантифікація передбачає зведення якісних та кількісних характеристик, то кількість репрезентовано опосередковано, через вимірювання якісних ознак, оцінку відстані, розміру, соціального статусу тощо, наприклад, ‘високий, багато → знатний’ або ‘низький, мало → незнатний’ (*kn*- ‘значний’ + ‘незначний’ - *knarja* “хлопець, слуга знатного вельможі”, *hn*- ‘мала кількість → скупий’ - *hnöggvi* “скупість, убогість”, *gn*- ‘велика кількість → багатий’ - *gnóttabrunnr* “джерело багатства”, *gnóttamaðr* “багач”) тощо.

ПРОСТІР І ЧАС

Простір та час репрезентовано переважно в *gn*-мікрополі через об’єкти мирського світу, зокрема, через височину, узвишся, горбовину: *gnípa* “вершина”, *gnúpr* “пік, гострий кінець, вершина”, *Lóma-gnúpr*, *Rytagnúpr* ‘Скеля Чайок’, *Lómagnúpsand* ‘Піски Гагарячої Гори’; *knauss* “горбик, невелике підвищення” (синкретизм понять ‘високий’ + ‘невисокий’); *gnerr* “вузол, випуклість” > *stóð við þann gnerr nokkra daga* ‘це тривало декілька днів, довго’.

Завершуючи аналіз ідеографічного словника фонестемних мікрополів, слід вказати на антропоцентризм та інверсивність моделі світу, яка вибудовується.

По-перше, надзвичайно продуктивним є використання антропоорієнтованої лексики для репрезентації сакральних сфер, що включає назви частин тіла (*gnústa tönnum* “клацати зубами” *hnefi* “кулак”, *hnakki* “потилиця, задня частина шиї; загривок, зашийок”), елементи воєнного лексикону (*gnat* “брязкіт зброї”, *gnauðaði svá at skjálfa þóttu húsin* ‘про військо, яке пересувається по льоду), назви соціального статусу людини (*gnóttamaðr* “багач”), найменування трудових дій та повсякденних занять (*hnjóða* “кувати залізо”, *hnýfil-drykkja* “гулянка, пиятика”), позначень предметів побуту (*hnúðr* “м’яч”, *hnjúkr*, *hnoðri* “овеча вовна, жмут вовни”, *hnykka-stafr* “кілочок, гачок”), найменувань, що співвідносяться з емоціями, етикою (*hneyxl* “сором, ганьба, безчестя”, *hnekking* “відсіч, категорична відмова”, *hneyxli-yrði* “наклеп, звинувачення; брудна мова”, *hnjóðr* “докір, осуд”, *hneykju-för* “поразка, шлях до зневаги”, *hneyxlan* образа; порушення”) тощо. Такі ж розряди лексики знаходимо і в групі *kn*-фонестем: назви частин тіла (*knúi*, *knúta* “міжфаланговий суглоб, кісточка”), соціальне становище (*knýtir* “в’язальниця, в’язальник”, *knarja* “хлопець, слуга знатного вельможі”), предмети побуту (*knýti-skauti* “зав’язане простирadlo або хустка, сумка, гаманець”), терміни спорідненості (*kné-runnr* “родовід, також ступінь спорідненості”), якості людини, цінності та антицінності (*kná-leikr* “доблесть, відвага, молодечтво”, *knell* “мужність, хоробрість”, *kné-skot* “безчестя, ганьба; приниження, образа”) тощо.

По-друге, одиниці, що є репрезентантами мирського світу, хоча й імпліцитно, але однозначно відсилають до сфер космогонії. Яскравим прикладом може бути паралелізм апеляції до ідеї гри і протиставлення виграшу та програшу, життя і смерті, світлого та темного начала: (мирська сфера) *knatt-leikr* “гра у м’яч, схожа на крикет, улюблена гра скандинавів у стародавні часи” vs (сакральна сфера) *hnettaffl* “гра в тавлеї”, в якій виграш означав життя, а програш – смерть (див. докл. про мотив гри у давньоісландських загадках [Топорова 2002, с. 52-55]).

Отже, антропоцентризм кодування моделі світу полягає в транспонуванні координат реального світу в площину космогонії, а інверсивність коду виявляється в поєднанні експліцитного та імпліцитного вираження зв’язків між сакральним та мирським світами, в перенесенні горизонтального виміру світу на його вертикальну проекцію.

3. Діаграматична іконічність фонестем. Специфіка парних фонестем полягає в тому, що вони здатні утворювати більш довільний, складний і комплексний знак – діаграматичну ікону, яка передає відношення між частинами позначуваного і відтворює архаїчні уявлення ісландців про три світи (Рисунок 3).

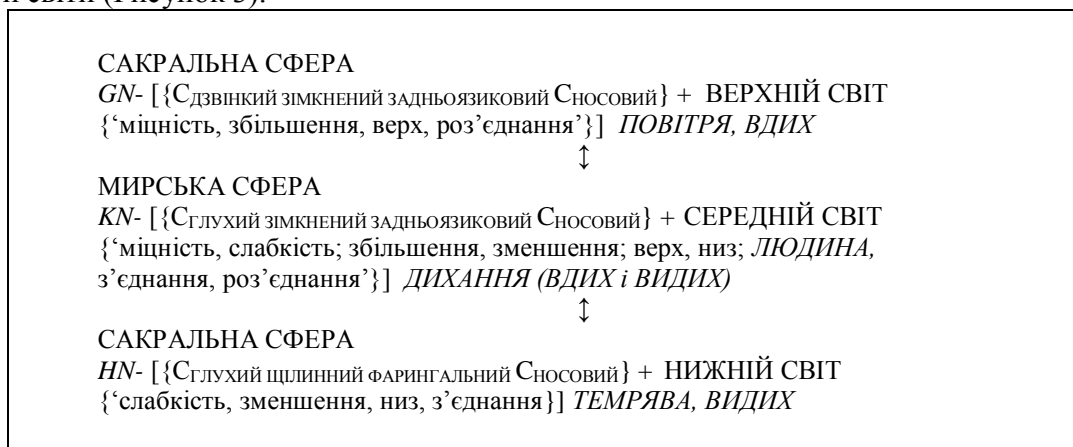

Рисунок 3. Давньоісландські фонестеми *gn-*, *kn-*, *hn-* та реалізація принципів діаграматичної іконічності – *НАБЛИЖЕНОСТІ / ДИСТАНТНОСТІ; ЛІНІЙНОГО ПОРЯДКУ СЛІДУВАННЯ*

Всі три сфери представлені як ізоморфні, що уможлиблюється близькістю концептуального змісту та співвіднесеністю концептів, їх приналежністю до однієї пізнавальної сфери (домену) – простір (населений; частини одного цілого тощо). Верхня та нижня сакральні сфери є протиставленими одна одній, а також мирській сфері, розташованій між двома сакральними сферами.

Міжгрупові фонестемно-семантичні зв’язки також відбивають близькість та віддаленість сфер. Фонестеми *gn-* та *hn-* виявляють більше диференційних ознак (1 - дзвінкість vs глухість, 2 - зімкненість vs щільність, 3 - велярність vs фарингальність), ніж *gn-* та *kn-* (1 - дзвінкість vs глухість) або *kn-* та *hn-* (1 - зімкненість vs щільність, 2 - велярність vs фарингальність). Відносно смислоутворення слід зазначити, що фонестема *kn-* корелює з синкретичним набором асоційованих смислів, що спирається на адитивність протиставлень (‘верх’ і ‘низ’, ‘міцний’ і ‘слабкий’ тощо), тоді, як *gn-* та *hn-* корелюють з антиномічними смислами (*gn-* ‘верх’ vs *hn-* ‘низ’ тощо). У цьому ми вбачаємо реалізацію одного з принципів іконічності – *НАБЛИЖЕНОСТІ / ВІДДАЛЕНОСТІ*: чим міцніший концептуальний зв’язок, тим ближче розташовані одиниці; чим менше диференційних ознак у фонологічній опозиції, тим менше розрізнявальна здатність фонем.

Реалізованим є і другий принцип діаграматичної іконічності *ЛІНІЙНОГО ПОРЯДКУ СЛІДУВАННЯ*, який базується на когнітивній операції між двома структурами, взаємному або одnobічному переносі знань з однієї структури на іншу: безперервність порядку слідування фонестем відповідно до диференційних ознак ([{*gn-* дзвінкий, зімкнений, велярний → *kn-* зімкнений, велярний, глухий} → *hn-* глухий, щільний, фарингальний]) є ізоморфним безперервності порядку членування простору по вертикалі (див. Рисунок 3).

Реалізовано і принцип діаграматичної іконічності *БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО СУСІДСТВА*, який висвітлює симетричність та рівновагу між структурами: пропорційність та ізольованість фонестемних опозицій відповідає пропорційності та ізольованості сакральних та мирської сфер

gn- kn- (зімкнені) || *hn-* (щілинний)
сакральна, мирська (верхні сфери) || сакральна (нижня сфера)
gn- (дзвінка) || *kn- hn-* (глухі)
сакральна (верхня сфера) || сакральна, мирська (нижні сфери).

4. Засоби збереження первинної вмотивованості. Історичні зміни спричиняють модифікацію фонетичної структури лексем, словотворчу та семантичну деривацію, архаїзацію лексем тощо. Мовні одиниці втрачають прозорість первинної вмотивованості, а ефективність маніпуляції фонетичною структурою поступово згасає. Внаслідок дії цих та інших чинників кількість звукозображальних одиниць, зокрема, *gn-*слів, у сучасній ісландській мові значно зменшилася у порівнянні з давньоісландською (19 : 62 одиниці, відповідно): ісл. *gnauda* “1) шуміти; 2) пхикати, скиглити, нити, жалітися”, ісл. *gnístra* “скрипіти, хрустіти, шуміти”, ісл. *gnístran* “скрегіт, скрип, хруст”, ісл. *gnýja* “шуміти; ревіти, вити (про вітер)”, ісл. *gnýr* “гуркіт, грім, шум”, ісл. *gneista* “іскритися” тощо [ББИРС 1962].

Фонетичні зміни, що відбулися не раніше XVI ст., призвели до втрати ініціального приголосного *C₁* (д.ісл. *gn-* > ісл. *n-*) й зниження звукозображального ефекту. Тому мова вдається до більш витонченого засобу збереження взаємозв'язку між смыслом та формою, яку він породжує.

Попри редуцію форми, первісні значення лексем зберігаються без змін: д.ісл. *gnit* > ісл. *nitr* “гнида”, д.ісл. *gnóg-liga* > *nóg-liga* “у великій кількості”, д.ісл. *gnuðr* “дзюркіт, глухий рокіт” > ісл. *puðr* “дзюркіт, рокіт річки, струмка” (*ár-niðr, lækjar-niðr*), д.ісл. *gnauda* > ісл. *nauda* “шерех; дзенькіт”, д.ісл. *gnúa* > ісл. *núa* “терти, розтирати, натирати”, д.ісл. *gniða* > ісл. *niða* “терти, натирати”.

У інших випадках семантична структура лексем зазнає модифікації, але сему ‘інтенсивності’ збережено в значеннях похідних композитів та в семантичних дериватах, утворених шляхом метафоризації:

д.ісл. *gniða* “терти” vs ісл. *niða* “1) ганьбити, ганити, ображати (кого-н.); знущатися (над ким-н.); зводити наклеп, обмовляти (кого-н.); 2) псувати, завдавати шкоди” > *niðadimmur* “цілком чорний, абсолютно темний”, *niðamyrkur* “цілковита темрява, безпросвітна темрява”, *niðaroka* “непроглядний туман”, *niðangalegur* “підлий, негідний”;

д.ісл. *gnauda* “шерех; дзенькіт” (*gnaudaði svá at skjálfa þóttu húsin* ‘про військо, яке пересувається по льоду’) > ісл. *nauda* (*nauda á e-m* “гриміти у вухо”)

д.ісл. *gnóg-ligr* “численний” vs ісл. *nóglgur* “рясний, багатий”;

д.ісл. *gnæðingr* “порив вітру” vs ісл. *næðingur* “холодний, різкий вітер”.

Сема ‘інтенсивності’ гармонійно поєднується з експресивністю сталих сполучень, пор.:

д.ісл. *gnægr* “той, якому подарували” > *því at lands-folkít var gnægt til* ‘багатолюдний, густонаселений’ vs ісл. *hann á nægri börn en kýr* ‘він більше має (в наявності) дітлахів, ніж худоби (корів)’ [ББИРС 1962];

д.ісл. *gnötra* “стукати, гуркотіти” vs ісл. *nötra* “дзвеніти, деренчати; тремтіти, труситися” > *þar hlaut at nötra um* “дрижати від холоду” [ББИРС 1962].

В окремих групах одиниць спостерігається консервація архаїчної форми:

- у фонетично вмотивованих лексем - д.ісл. *gnaud* > ісл. *gnaudan* “шурхіт, шелестіння; (метафор.) приглушений шум голосів”;

- у фонетично вмотивованих лексем, де відбувається субституція *C₁*дзвінкий > *C₁*глухий, що не впливає на звуконаслідувальний ефект і є влучним засобом вербальної репрезентації акустичного оточення людини (д.ісл. *gnegg* > ісл. *hnegg* “іржання”, д.ісл. *gneggja* > ісл. *hneggja* “іржати”);

- у фонетично вмотивованих лексем, де редуція ініціалі компенсується збереженням звукозображальності терміналі слова -

д.ісл. *gn - gr* > ісл. *n - gr* [{Сдзвінкий змікнений + Сдрижачий сонант}+ {‘різкий, раптовий’ або ‘такий, що виявляється в значній кількості, шумний’}], наприклад, д.ісл. *gnæðingr* > ісл. *næðingr* “порив вітру, шквал”, д.ісл. *gnægr* > ісл. *nægr* “багатолюдний”;

д.ісл. *gn - ðr* > ісл. *n - ðr* [{Сглухий щільний + Сдрижачий сонант}+ {‘шерех, шелест’}], наприклад, д.ісл. *gnyðr* “глухий рокіт хвиль” > ісл. *nýðr, niðr* “приглушений шум річки, струмка”;

- у шарі функціонально обмеженої лексики, зокрема, в діалектизмах, які часто є резистентними до історичних змін (д.ісл. *gnýpr* > ісл. *nýpr*, але регіон. *gnúpr*; д.ісл. *gnaga* > ісл. *naga*, але норв. діал. *gnaga*);

- у шарі функціонально обмеженої лексики, зокрема, високого регістру - д.ісл. *Gnóð/ Gnoð* “корабель, міфічний корабель, подібний до грецького Арго” [CVIED 2003, р. 207] > ісл. *gnóð* (поет.) “корабель” [ББИРС 1962]; д.ісл. *gnapa* “виступати, видаватися; нахилитися вперед, опускатися” [CVIED 2003, р. 206] > ісл. *gnapa* (поет.) “1) здійматися; 2) відкриватися, з’являтися; 3) нависати” [ББИРС 1962] тощо;

- у шарі функціонально обмеженої лексики, що використовується в поетичних текстах як прийом алітерації або у метафорах з метою заміни звичної нейтральної форми вираження первісною експресивною формою - д.ісл. *gneisti* > ісл. *neisti* “іскра”, але *gneista-flaug* “рясний дощ іскор”.

Отже, що первинне (звукозображальне) значення одиниць зберігається різними засобами, є достатньо прозорим, відчувається й розпізнається носіями сучасної ісландської мови завдяки культурно-мовній спадковості форм та значень в історії розвитку лексику. Зазначене виявляється в тому, що природно вмотивовані архаїчні форми співіснують з їх більш довільними сучасними варіантами.

5. Висновки. Проведене дослідження підтверджує здатність таких мовних одиниць, як фонестеми, до смисловираження, виконання функції, яка за ними донедавна не визнавалася.

Фонестеми (двоскладові кластери фонем, за якими закріплюються асоціації з певним змістом) утворюють фоносемантичні поля й об’єднують одиниці зі спільною семантикою, спрямованою акустичними та артикуляційними властивостями фонестемних складових. Оскільки рефлексія мовців над власною артикуляцією значною мірою впливає на формування та стійкість асоціацій з певним набором смислів, то змістовий план виявляється вираженим як фоносемантично, так і лексично. Розбіжності в лексичній семантиці одиниць виникають через розбіжності у фонологічному змісті анлаутних фонем. Фонестеми утворюють звукообрази відповідно до зовнішньої подібності між звучанням та значенням.

Фонестемна опозиція *gn-* ↔ *kn-* ↔ *hn-* є образно-діаграматичною іконічною репрезентацією уявлень стародавніх ісландців про Людину (мікрокосм) та Всесвіт (макрокосм). Основу утворення фонестемної опозиції становить фонологічна опозиція її складових та опозиції смислів, з якими вони асоціюються.

Базовими ознаками опозиції є такі: тричленність, багатомірність, гомогенність, прямолінійність. Ці базові ознаки реалізуються в сферах *signans* та *signatum*.

Тричленною є опозиція, до складу якої залучаються два конституанти, що протиставляються один одному – $A \leftrightarrow C$, та один середній конституант, що протиставляється першим двом ($A \leftrightarrow B \leftrightarrow C$).

Багатомірність опозиції виявляється в тому, що сукупність характеристик, спільних для двох конституантів, є релевантною і для іншого.

Гомогенність опозиції реалізується в ідентичності структурування її конституантів та їх здатності вишиковуватися лінійно в ланцюжок одномірних опозицій.

Наявність тісного зв’язку між формальним та змістовим аспектами фонестем, їх звукоімітативний (звуконаслідувальний та звукосимволічний) характер дозволяє розширити арсенал іконічних семіотичних явищ (пор. іншу точку зору [Мечковская 2004, с. 146-152, 161]), не обмежуючи його парасеміотичними жестами, ономапопеєю, морфологічною ідеофонією, випадками звукозображальності індивідуального мовлення, звуковими жестами та схематичними зображеннями графічних знаків.

Примітки

1. Драпа (дісл. *drápa*, від дісл. *drepa* “ударяти (по струнах), грати на музичному інструменті” [CVIED 2003, с. 104]) – основна форма хвалебної пісні в поезії скальдів, що містить віршовані переліки імен та відомостей про події, свідком яких був скальд. Сюжет, пряма мова – відсутні. Перші драпи, імовірно, з’явилися не раніше IX ст. Збереглися фрагментарно.

2. В. Я. Пропп [Пропп 1958, с. 521] взагалі вважає, що епічні твори, стародавні руські билини, зокрема, майже “позбавлені метафоричності”, а метафори з’являються в текстах дуже рідко в місцях ліричного характеру, для вираження різкого обурення, гніву, осудження або створення гумористичного ефекту.

3. Досліджуючи об’єктивні символічні значення початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові, О. Найдеш [Найдеш 2009] встановлює суттєвий зв’язок фонестеми *gn-* зі шкалою ‘оцінки’ (‘приємний’), у той час як на шкалах ‘сили’ та ‘активності’ *gn-* не представлена статистично вагомими показниками, що частково зумовлено, як вважає авторка, незначною кількістю *gn-*слів. Натомість, фонестема *kn-* в сучасній німецькій мові має високий символічний потенціал на шкалі ‘активності’ й корелює з символічним значенням “швидкий” [Найдеш 2010, с. 148].

У російській мові *gn-* також виявляє “додаткову семантизацію”, але корелює з негативною конотацією (рос. *гниль, гной, гнус, гнусаивить* тощо), зумовленою “семантичною тінню” [Мечковская 2004, с. 160] тих слів, у складі яких міститься сполучення.

Виходячи з принципу “первинності звукозображення, генетичної конгруентності форми та значення” [Михалев 1995], двофонемне сполучення *gn-* слід вважати “синестемічним” (відчуття + емоція), тобто мовним проявом “асоціативного переносу, опосередкованого загальним емоційним елементом” [Воронин 1982, с. 85].

4. “Это – тьма; она идет над землей...” (виділено нами – Т. К.) [Топорова 2002, с. 58-59].

5. Дери́вація рефлексивного значення від нереклексивного з можливим поступовим витісненням первинного є процесом характерним для давніх мов. При цьому первинне транзитивне значення дієслова часто зберігається в просторіччі або діалектах. Наприклад: укр. *бороти* (недок., перех.) “1) перемагати кого-небудь у двобої; 2) (рідк.) намагатися подолати або знищити що-небудь” – *боротися* “1) схопивши один одного, намагатися подужати супротивника, перемогти; 2) чинити опір кому-, чому-небудь, намагаючись подолати або знищити його” [ВТССУМ 2007, с. 93]), а також укр. *воювати* – (розм.) *воюватися* “воювати” [ВТССУМ 2007, с. 204]; д.рус. *бороти, борю* “воювати” (*Сварлетеса и борете и не имате* (Іак. IV.2), *Можемъ по тобѣ бороти* (Іак. Бор. Гл. 98; Пов. вр. л. 6523 г.) [ССДЯ 1989, с. 154] vs *боротисяѣ, борюсяѣ* “воювати, битися” (*Вьсь днь борася съ тоужими* (Пс. LV. 2) [ССДЯ 1989, с. 154], також д.рус. *брати, борю – братисѣ* “воювати, битися” [ССДЯ 1989, с. 168], але рос. *бороться сражаться* “схопивши один одного, намагатися подужати; змагатися; намагатися знищити; добиватися чого-небудь” [ОСРЯ 1984, с. 53]. Здебільшого у дієслів з послабленою транзитивністю на базі семи ‘взаємності’ формується сема ‘інтенсивності’: дісл. *knia / knja* 1) “давити; стукати” (*knidum unnir* ‘ми скандалили, затіяли бійку’ [CVIED 2003, р. 346]); 2) (рефлекс.) “боротися” (*hardir knidusk menn at* [CVIED 2003, р. 346] ‘сильно билися/ боролися чоловіки’, де *knidusk* - зворотн. форма. дієсл., мин.ч., дійсн. сп., 3 ос., мн.); д.рус. *Деревляне затворишасѣ въ градѣ и борѣхусѣ крѣпко изъ града* (Пов. вр. л. 6454 г.), (*Редедѣ и Мьстиславѣ ѣста сѣ бороти крѣпко...* (Пов. вр. л. 6530 г.) [ССДЯ 1989, с. 154].

Література

Воронин С. В. Основы фоносемантики / Станислав Васильевич Воронин. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. – 242 с. Газов-Гинзберг А. М. Был ли язык изобразителен в своих истоках? (Свидетельство прасемитского запаса корней) / А. М. Газов-Гинзберг. – М.: Наука, 1965. – 183 с. Козлова Т. О. Суміжні семантичні мікросистеми в індоєвропейській прамові: *r- / l-*корені / Т. О. Козлова // *Studia Linguistica*: 36. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Ін-т флології. – Київ: ВГЦ “Київський університет”. – Вип. V (I). – 2011. – С.75-83. Левицкий В. В. Фонетические и семантические связи в лексике индоевропейского праязыка: опыт квантитативного анализа этимологического словаря / Виктор Васильевич Левицкий. – Черновцы: Рута, 2008. – 231 с. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов / Марк Михайлович Маковский. – М.: “Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС”, 1996. – 416 с.: илл. Мечковская Н. Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций / Нина Борисовна

Мечковская. – М.: Узд. Центр “Академия”, 2004. – 432 с. *Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Чарльз Уильям Моррис // Семиотика. Сб. переводов. – [под ред. Ю. С. Степанова]. – М.: Радуга, 1982. – С. 37-89. *Найдеи О. В.* Об’єктивний звукоцимболізм фонетемної лексики німецької мови / Ольга Найдеи // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / [наук. ред. Левицький В. В.]. – Вип. 43: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2009. – С. 94-111. *Найдеи О. В.* Фоносемантичні особливості текстів мінорної/мажорної тональності / Ольга Найдеи // Науковий вісник Волинського університету ім. Лесі Українки. – № 9. – 2010. – С. 147-152. *Пименова М. В.* Красотою украси: вираження естетичної оцінки в древнеруському тексті / Марина Васильевна Пименова. – СПб.; Філологічний факультет СПбГУ; Владимир: ВГПУ, 2007. – 415 с. (Філологічні дослідження). *Пирс Ч. С.* Начала прагматизма / Чарльз Сандерс Пирс; [пер. с англ. предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина]. – СПб.: Лабораторія метафізических досліджень філософського ф-та СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352 с. (Серія “Метафізическі дослідження. Приложення к альманаху”). *Платон.* Кратил, или О правильности имен // Античные теории языка и стиля (антология текстов). – [гл. ред. Савкин И. А.]. – СПб.: Изд-во АЛЕТЕЙА, 1996. – С. 40-64. *Пропп В. Я.* Русский героический эпос / Владимир Яковлевич Пропп. – [изд-е 2-е, испр.]. – М.: Госуд. изд-во художественной литературы, 1958. – 604 с. *Селиванова Е. А.* Когнитивная ономазиология (монография) / Елена Александровна Селиванова. – К.: Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с. *Топорова Т. В.* Язык и стиль древнегерманских заговоров / Татьяна Владимировна Топорова. – М.: Эдиториал УРСС, 1996. – 214 с. *Топорова Т. В.* О древнеисландских космогонических загадках как феномене языка и культуры / Татьяна Владимировна Топорова. – М.: ИМЛИ РАН, 2002. – 236 с. *Цивьян Т. В.* Отгадка в загадке: разгадка загадки? / Татьяна Владимировна Цивьян // Исследования в области балто-славянской культуры. Загадка и текст. 1. – М.: Индик, 1994. – С. 178-194. *Fischer O.* Introduction. *Veni, vidi, vici / Olga Fischer, Max Nänny // The Motivated Sign. – [O. Fischer & M. Nänny, eds.]. – Amsterdam: John Benjamins, 2001. – P. 1-14. (Iconicity in Language and Literature; 2). *Gahl P.* The beginnings of iconicity in the work of F. N. Marinetti / Peter Gahl // Outside-in, Inside-out: Iconicity in Language and Literature 4. – [Constantino Maeder, Olga Fischer, William J. Herlofsky, eds.]. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins B. V., 2005. – P. 79-96. *Givón T.* Iconicity, isomorphism, and non-arbitrary coding in syntax / Thomas Givón // Iconicity in syntax; [ed. by J. Haiman]. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 1985. – P. 187-219. *Guypere L. de.* Limiting the Iconic / Ludovic De Guypere. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2008. – 286 p. *Jakobson R.* Quest for the Essence of Language/ Roman Jakobson // Selected Writings. Word and language; [ed. by R. Jakobson]. – Vol. 2. – The Hague: Mouton, 1971. – P. 345-359. *Johl R.* Introduction: Signergy / Ronél Johl, Jac Conradie and Marthinus Beukes // Signergy; [C. J. Conradie, Ronel Johl, Marthinus Beukes, Olga Fischer and Christina Ljungberg, eds.]. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2010. – P. 1-19. (Iconicity in Language and Literature; 9). *Nänny M.* Introduction: Iconicity as a Creative Force in Language Use / Max Nänny, Olga Fischer // Form miming meaning: iconicity in language and literature; [Max Nänny, Olga Fischer, eds.]. – Philadelphia, Amsterfam: John Benjamins, 1999. – P. xv–xxxvii. *Nöth W.* [Handbuch der Semiotik. English]. Handbook of Semiotics / Winfried Nöth. – Bloomington: Indiana University Press, 1995. – 576p. (Advances in Semiotics). *Radden G.* Cognitive English grammar / Gunter Radden, Rene Dirven. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2007. – 374 p. (Cognitive Linguistics in Practice; v. 2). *Sonesson G.* Prolegomena to a general theory of iconicity: considerations on language, gesture, and pictures / Göran Sonesson // Naturalness and iconicity in Language; [Klaas Willems, Ludovic De Guypere, eds.]. – Amsterdam, Philadelphia: John benjamins, 2008. – P. 47-72. (Iconicity in Language and Literature; v. 7). *Tabakowska E.* Linguistic Expression of Perceptual Relationships: Iconicity as a principle of text organization (A case study) / Elżbieta Tabakowska // Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature 3; [Max Nänny, Olga Fischer, eds.]. – Amsterdam: John Benjamins, 1999. – P. 409-422.**

Лексикографічні джерела

(ББІРС) *Берков В. П., Бёдварссон А.* Исландско-русский словарь [Электронный ресурс] – М., 1962. – Режим доступа до документа: <http://norse.ulver.com/dct/berkov/index.html>. (ВТССУМ) Великий тлумачний словник сучасної української мови (з доп. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.: іл. (КСРС) *Кочергина В. А.* Санскритско-русский словарь (ок. 30000 слов) / Кочергина Вера Александровна. – Москва: Филология, 1996. – 944 с. (ЛЭСГЯ-1) *Левицкий В. В.* Этимологический словарь германских языков. Том I / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница: Нова книга, 2010. – 616 с. (ЛЭСГЯ-2) *Левицкий В. В.* Этимологический словарь германских языков. Том II / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница: Нова книга, 2010. – 368 с. (НН-МНМЭ) - Нифлунгия, нибелунги. Мифы народов мира. Энциклопедия [Электронный ресурс] / [гл. ред. С. А. Токарев]. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 1. А – И, 1980; Т. 2. К – Я, 1982. // Tim Stridman. *Norræn Dýgd.* - Режим доступа до документа: <http://norse.ulver.com/dict/niflungar.html>. (ОСРЯ) *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов; [ок. 57000 слов; под. ред. Н. Ю. Шведовой]. – [15-е изд. стереотип.]. – М.: Рус. яз., 1984. – 816 с. (СИТ) *Стридманн Т.* Исландские топонимы [Электронный ресурс] / Tim Stridmann // *Norræn Dýgd.* – Режим доступа до документа: <http://norse.ulver.com/person/stridmann/toponyms.html>. (ССДЯ) *Срезневский И. И.* Словарь древнерусского языка. Т. I – III / Измаил Иванович Срезневский. – [репринт. изд-е.] – М.: Книга, 1989. – 1684 с. (CVIED) *Cleasby R.* An Icelandic-English Dictionary [Электронный ресурс] / Richard Cleasby, Gudbrand Vigfusson // Germanic Lexicon Project. – 2003 (1874). - Режим доступа до документа: http://www.ling.upenn.edu/~kurisuto/germanic/oi_cleasbyvigfusson_about.html. (HCASD) Hall J. R. C. A Concise Anglo-Saxon Dictionary for the Use of Students / John R. Clark Hall; [2nd ed., revised and enlarged.]. – N.Y.: The Macmillan Company, 1916. – 397 p. (IEED) – Indo-European Etymological Dictionary – Indogermanisches. Etymologisches Wörterbuch (J. Pokorny, 1959). A Proto-Indo-European language lexicon, and Etymological Dictionary of Early Indo-European languages [электронный ресурс] – [scanned and recognized by George Starostin, further refurbished and corrected by A. Lubotsky]. – Moscow. – 1104 p. Режим доступа: <http://dnghu.org/indouropean.html>

Список джерел ілюстративного матеріалу

(СХХ) *Saga o Хервёре и Хейдрексе* [Электронный ресурс] / [пер. с древнеисландского, примечания: Тимофей Ермолаев, редакция перевода, примечания: Надежда Топчий] // Tim Stridmann. *Norræn Dýgd.* – Режим доступа до документа: <http://norse.ulver.com/src/forn/hervor/ru.html>. (HSH) *Hervarar saga ok Heiðreks* [Электронный ресурс] // Guðni Jónsson, Vjarni Vilhjámsson. *Fotnaldarsögur Norðurlanda.* – Режим доступа до документа: http://www.heimskringla.no/wiki/Hervarar_saga_ok_Hei%C3%B0reks. (SE) *Snorra Edda / Младшая Эдда* [Электронный ресурс] / Edda Snorra Sturlusonar. Guðni Jónsson bjó til predntunar; пер.: О. А. Смирницкая. Младшая Эдда. – Л.: Наука, 1970. // Tim Stridmann. *Norræn Dýgd.* – Режим доступа до документа: <http://norse.ulver.com/src/snorra/2bi.html>. (PSK) *Þórðarson S. Knútsdrápa* [Электронный ресурс] / Sighvart Þórðarson // Письменные источники: Скандинавия. Поэзия скальдов. Сигват Тордарсон. – Ulfdalir, 2004 – 2012. – Режим доступа до документа: <http://ulfdalir.ru/sources/42/944/2819>